

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

**DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN CARİ İŞLEMLER HESABINA
ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR UYGULAMA**

Funda ALPAY

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN CARİ İŞLEMLER HESABINA ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN
AMPİRİK BİR UYGULAMA

Funda ALPAY

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KABUL VE ONAY

Funda ALPAY tarafından hazırlanan “Dahilde İşleme Rejiminin Cari İşlemler Hesabına Etkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama” başlıklı bu çalışma, 11.06.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İbrahim ÖZKAN (Başkan)

Prof. Dr. Lütfi ERDEN (Danışman)

Prof. Dr. Burak GÜNALP

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

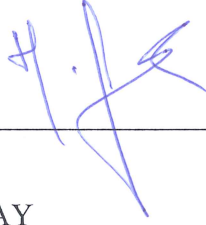
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

11.06.2018

Funda ALPAY

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

Tezimin/Raporumun 11/06/2021 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

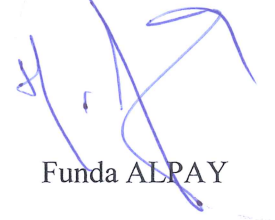
Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

11 /06/2018

Funda ALPAY

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Prof. Dr. Lütfi ERDEN danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Funda ALPAY

Hayatımıza güneş gibi doğan mucize, Ada'ya...

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışmamın her aşamasında, değerli yorum ve önerileriyle tezimi yönlendiren danışmanım Prof. Dr. Lütfi ERDEN'e sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Bu çalışma süresince, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eşim Sertaç ALPAY'a çok teşekkür ederim. Tüm eğitim hayatım boyunca her türlü zorluk karşısında yanımda durup, vermiş oldukları sonsuz sevgi ve emek, göstermiş oldukları destek için annem Feride TEKE, babam Osman TEKE ve abim Türker TEKE'ye şükranlarımı sunarım.

Tezin ortaya çıkışından bitimine kadar olan sürede, her zaman yanımda olarak hiçbir desteği esirgemeyen dostlarım Pınar SEZER ve Ayda GÜVEN'e canı gönülden teşekkür ederim. Tez çalışmamın son aşamasında sağladığı değerli katkılar için dostum Hatice Şafak BOZKIR'a çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca en çok sıkıntıya düştüğüm zamanda bana elinden gelen yardımı sunan değerli bölüm arkadaşım Nazan ZIRAMAN'a çok teşekkür ederim. Bu çalışma boyunca gösterdikleri anlayıştan ve verdikleri destekten ötürü iş arkadaşlarıma ve özellikle değerli meslektaşlarım Betül SÜREN ve Hakan DENİZ'e teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, tezin model kısmında, yoğun olsa da her zaman imdadıma yetişen değerli arkadaşım ve meslektaşım Ömer KOÇ'a teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

ALPAY, Funda. *Dahilde İşleme Rejiminin Cari İşlemler Hesabına Etkisi: Türkiye için Ampirik Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Cari açık sorunu, gelişmekte olan ülkelerde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Özellikle sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu Türkiye ekonomisinde, cari işlemler dengesi sürekli açık vererek, uluslararası yatırım pozisyonunu giderek kırılganlaşmış ve dış borç stoku artmıştır. Sıkça ödemeler bilançosu krizleri yaşayan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için ihracatın artırılması ekonomi politikalarının öncelikleri arasındadır. Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ile birlikte önceden uygulanan doğrudan parasal ödemeler şeklindeki teşvikler kaldırılmış, 01.01.1996 tarihinde Avrupa Birliği ile gümrük birliği anlaşması yapılmasının ardından ihracatı teşvik mevzuatı AB mevzuatıyla uyumlu hale getirilerek dahilde işleme rejimi kapsamındaki teşvikler sağlanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada dahilde işleme rejiminin cari işlemler hesabına etkisi Türkiye örneğinde incelenmiştir. Bunun için, 2003 - 2017 yıllarına ait çeyrek yıllık veriler kullanarak ilgili değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisinin olup olmadığı sınır testiyle irdelenmiştir. Değişkenler arasında eşbütünlük olduğu ve dahilde işleme rejimi ile ticaret dengesi ilişkisinin negatif yönlü olduğu görülmüştür. Bulgular bir ihracat destek politikası olarak dahilde işleme rejiminin, dış ticaret dengesinin iyileştirilmesinde uzun dönemde olumlu katkı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler

Ticaret Dengesi, Cari İşlemler Hesabı, Dahilde İşleme Rejimi, ARDL Model.

ABSTRACT

ALPAY, Funda. *The Impact of Inward Processing Trade Regime on Current Account: An Empirical Application for Turkey*, Master's Thesis, Ankara, 2018.

The current account deficit is one of the most controversial issues in developing countries. Liberalization of capital movements in Turkish economy has caused high current account deficits and increased external debt stock, which has made the international investment position increasingly fragile. Increasing exports has become a priority of economic policy for developing countries which have frequently faced balance of payment crisis, as in the case of Turkey. Turkey's membership to World Trade Organization and Customs Union agreement with European Union as of 01.01.1996 required Turkey to abolish direct incentives for exports in the form of cash payments. Instead, indirect incentives such as inward processing have started to be given.

This study investigates the impact of inward processing regime on current account in Turkey. To this end, using quarterly data over 2003-2017 the study performs an ARDL bounds test to see if the variables of interests form a cointegration relationship. The results show that there is a cointegrating relationship. More specifically, inward processing regime and trade balance are negatively related in the long run. This finding indicates that, as an export incentive policy, the inward processing regime in Turkey contributes to the improvement of foreign trade balance.

Key Words

Trade Balance, Current Account, Inward Processing Trade Regime, ARDL Model.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
ADAMA	v
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
TABLolar DİZİNİ	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
1. GİRİŞ	1
2. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN AÇIKLANMASINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR	4
2.1 Esneklikler Yaklaşımı.....	4
2.2 Toplam Harcamalar Yaklaşımı	5
2.3 Mundell-Fleming Modeli.....	6
2.4 Dönemler Arası Yaklaşım	7
3. CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE MAKRO EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER ARASINDAKİ İLİŞKİ	9
3.1 Gelir Açısından Etkileri.....	9
3.2 Harcamalar Açısından Etkileri.....	9
3.3 Yatırım-Tasarruf Dengesi Açısından Etkileri	10
3.4 Cari İşlemler Dengesinin Sürdürülebilirliği.....	10
4 . DAHİLDE İŞLEME REJİMİ UYGULAMALARI	13

5. AMPİRİK LİTERATÜR.....	22
5.1 Cari Dengeye İlişkin Ampirik Literatüre Genel Bir Bakış	22
5.2 Dahilde İşleme Rejiminin Cari Dengeye Etkilerine İlişkin Ampirik Literatür	37
6.TÜRKİYE İÇİN DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN CARI İŞLEMLER HESABINA ETKİSİNE YÖNELİK AMPİRİK UYGULAMA	46
6.2 Model.....	46
6.2 Yöntem	47
6.3 Veri Seti ve Ampirik Bulgular	49
6.3.1 Veri Seti	49
6.3.2 Ampirik Bulgular	51
7. SONUÇ.....	54
KAYNAKÇA	56
EK-1 Gerçekleşen Döviz Kullanım Oranı İle Elde Edilen Bulgular	62
EK-2 Tez Çalışması Orijinallik Raporu	64
EK-3 Tez Çalışması Etik Kurul İzni Muafiyet Formu	66
ÖZGEÇMİŞ.....	68

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ARDL	Otoregresif Gecikmesi Dağıtılmış, Autoregressive Distributed Lag
AT	Avrupa Topluluğu
CUSUM	Ardışık Hataların Kümülatif Toplamı, Cumulative Sum of the Recursive Residuals
CUSUMQ	Ardışık Hata Karelerinin Kümülatif Toplamı, CUSUM of squares
Dİİ	Dahilde İşleme İzni
DİİB	Dahilde İşleme İzin Belgesi
DİR	Dahilde İşleme Rejimi
DKO	Döviz Kullanım Oranı
DOLS	Dinamik Sıradan En Küçük Kareler, Dynamic Ordinary Least Squares
DGÖ	Dünya Gümrük Örgütü; World Customs Organization, WCO
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği, European Free Trade Association
eurostat	European statistics
FRED	Federal Reserve Bank of St. Louis Economic Data
G7	Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, General Agreement on Tariffs and Trade
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
IFS	Uluslararası Finansal İstatistikler, International Financial Statistics
KDV	Katma Değer Vergisi
KKDF	Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu
MENA	Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Middle East and North Afrika
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, Organisation for Economic Cooperation and Development

OLS	Sıradan En Küçük Kareler, Ordinary Least Squares
OKSB	Onaylanmış Kişi Statü Belgesi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
IMF	Uluslararası Para Fonu, International Monetary Fund
VAR	Vektör Otoregresif, Vector Autoregression
VECM	Vektör Hata Düzeltme Modeli, Vector Error Correction Model

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Dahilde İşleme İzin Belgesi ve Dahilde İşleme İzni Kapsamı İhracat.	15
Tablo 2. DİR Kapsamında Gerçekleşen Dış Ticaret (Milyar Dolar) ve DKO...	16
Tablo 3. Dahilde İşleme İzni Verilmeyecek Eşya Listesi.....	18
Tablo 4. Literatür Özet Tablo.....	40
Tablo 5. Ticaret Dengesi Modeline Ait Sınır Testine İlişkin Uygun Gecikme Uzunluğu.....	52
Tablo 6. Ticaret Dengesi Modeline İlişkin Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistiği Sonuçları.....	52
Tablo 7. Statik Eşbütünleşme Denklem Tahmini	52

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. REEX ve DİR Serilerine İlişkin Zaman Grafiği.....	50
Şekil 2. TB, Y ve Y* Serilerine İlişkin Zaman Grafiği	51

1. GİRİŞ

Cari açık sorunu, gelişmekte olan ülkelerde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bir ülke cari açık veriyorsa ürettiğinden çok tüketmektedir ve bu açık dış borçlanma ile finanse edilmektedir. Artan borçlanma ise ülke ekonomisinin geleceğini önemli ölçüde etkilemektedir. Küresel likidite bolluğu, gelişmekte olan pek çok ülkede 2000’li yılların başından itibaren cari açığın hızla artmasına neden olmuştur. Gerekli denetim mekanizmalarının oluşturulmaması nedeniyle döviz kurunun ticareti dengeleyici özelliği ortadan kalkmakta ve ihracat azalmasına karşın ithalat ödünç kaynaklarla finanse edilmeye devam edilmektedir. Literatür incelendiğinde cari açık küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı Avrupa ülkeleri ve gelişmiş ülkelerin yanında cari açığı %20’leri aşan çok sayıda düşük gelirli ülke de cari açık sorunuyla karşılaşmıştır (Subaşat ve Yetkiner, 2010).

Türkiye ekonomisinde ise sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile cari işlemler dengesi sürekli açık vererek, ekonomik yapı ve beklentiler üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Bu süreç, Türkiye’nin uluslararası yatırım pozisyonunu giderek kırılganlaştırmış ve dış borç stokunu arttırmıştır. Ekonomik yazındaki bu tespitler, Türkiye ekonomisinin son derece hassas bir denge üzerinde durduğunu göstermektedir.

Cari işlemler dengesi, özel ve kamu kesimi tarafından alınacak tasarruf ve yatırım kararları ile yabancı yatırımcıların borç verme isteği tarafından belirlenmektedir. Cari açığın sürdürülebilirliği etkileyen bir diğer faktör dünya ekonomisindeki konjonktürdür. Cari fazla veren ülkelerin, cari açık veren ülkelere borç verme istekleri devam ettiği sürece cari açık sürdürülebilir olacaktır. Cari işlemler hesabında ülkenin mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı, yabancı sermaye yatırımlarından elde edilen kazançlar ve yurtdışı işçi gelirleri gibi gelir hareketleri ile karşılıksız transferler yer almaktadır. Bu kalemlerden en önemlisi ise ihracat ve ithalat işlemlerinden oluşan dış ticaret işlemleridir. Bu çerçevede, ihracatın artırılması, sıkça ödemeler bilançosu krizleri yaşayan gelişmekte olan ülkeler için ekonomi politikalarının öncelikleri arasındadır.

Firmaların ara girdileri çeşitli ülkelere elde ettiği ve üçüncü pazarlardaki nihai tüketim için başka bir ülkede birleştirdiği süreç olarak tanımlanan işleme rejimleri ticareti; son on yılda Çin’in etkileyici ihracat performansında büyük rol oynamıştır (Cernat ve Pajot, 2012). 1979-2016 yılları arasında Çin’in işleme rejimleri ticareti kapsamı toplam ithalat ve ihracat değeri 235 milyon ABD Dolarından 1,112.58 milyar ABD Dolarına sıçramış, Çin dış ticareti içindeki

payı ise %1,5'dan %30,2'ye yükselmiştir. İşleme rejimleri ticareti dünyada ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ) istatistiklerine göre; Çin'in yanısıra İrlanda, Lüksemburg, Malezya, Singapur, Slovakya, Tayland, Tunus, Vietnam ve diğer bazı ülkeler ihraç ettikleri mal ve hizmetleri üretmek için yüksek oranda yabancı girdi ithalatı gerçekleştirmektedir. ABD, AB ülkeleri, Kanada, Avustralya gibi gelişmiş ülkelerin yanısıra Meksika, Kamboçya, Moğolistan, Karadağ, Fiji, Nijerya, Zimbabve gibi azgelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede başta dahilde ve hariçte işleme olmak üzere işleme rejimleri uygulanmaktadır (DGÖ, 2017).

24 Ocak Kararları ile birlikte 1980'li yıllardan itibaren ihracata dayalı kalkınma modelinin benimsenmesi ile, Türkiye ekonomisi dünya ekonomisi ile eklemlenme sürecine girmiş ve dünya piyasalarına açılma süreci başlamıştır. Türkiye'nin 1995 yılında üye olduğu Dünya Ticaret Örgütü'nün ihracata yönelik sübvansiyonları yasaklanmasından sonra doğrudan parasal ödeme şeklindeki sübvansiyonlar kaldırılmıştır. 01.01.1996 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında kurulan Gümrük Birliği sonrasında ise İhracatı Teşvik Mevzuatı yerine Topluluğun gümrük koduyla uyumlu olan Dahilde İşleme Rejimi (DİR) ikame edilmiştir. DİR, ülkemizde en yaygın olarak uygulanan ihracat teşvik politikası aracıdır. Türkiye'nin toplam ihracatının neredeyse yarısı DİR kapsamında gerçekleşmektedir. Bu rejim ile ihracat pazarlarının geliştirilerek ihraç ürünlerinin çeşitlendirilmesi, yurt içinde üretimi olmayan ya da yeterli miktarda/kalitede bulunmayan ham madde, ara malı veya diğer girdileri dünya piyasa fiyatlarından temin ederek ihracatın artırılması amaçlanmaktadır.

Bir ihracatı teşvik politikası aracı olan DİR, uygulamaya konulduğundan beri bir dizi eleştirilere maruz kalmıştır. DİR, yerel üretim yerine ithal girdi kullanımını özendirilmesi yönüyle eleştirilmiştir. Rejime yöneltilen en büyük eleştiri ise ihracatın ithalata dayalı olması ve bu sebeple hammadde ve ara malında yerli üretime önemli ölçüde zarar verdiği yönündedir. DİR kapsamında gerçekleştirilen ithalatta KDV başta olmak üzere vergi alınmıyor olması nedeniyle kamu gelirlerinin önemli bir bölümünden vazgeçilmektedir. İhracatın ithalata yüksek oranda bağımlı olduğu Türk dış ticaretinin genel yapısı içerisinde, yüksek ara malı ithalatını sadece DİR ile ilişkilendirmek mümkün değilse de Türkiye'de cari açığı artıran nedenler araştırılırken DİR'in bu açığa hangi yönde ve ne düzeyde etkisi olduğu da ortaya konulmalıdır.

Literatürde DİR'in dış ticaret üzerindeki etkisini kuramsal ve mevzuatsal olarak ele alıp istatistiki veriler üzerinden yorumlayan çalışmalar bulunmakla birlikte, sınırlı sayıda çalışma konuyu ampirik olarak irdelenmiştir (Eryüzlü, 2013; Mete ve Yıldız, 2017). Türkiye için DİR'in

etkisine yönelik bu ampirik çalışmalar, iki değişken arası (DİR ve dış ticaret kalemi veya cari işlemler) ilişkiyi inceleyerek konuyu teorik yapıda ele almışlardır. Bu olguyu her ne kadar eşbütünleşme teknikleriyle de ele alsalar, iki değişken arası ilişki (pair-wise) incelemeleri dış ticareti (veya cari işlemleri) etkileyen temel faktörlerin üstünde ve ötesinde DİR'in etkisini ortaya koyamamaktadırlar. Bu tezde ise, DİR makroekonomik perspektifle bir dış ticaret modeline eklenerek, dış ticaret teorisinden destek alan bir ampirik model tanımlanmaktadır. Böylece DİR'in, standart faktörlerin üstünde ve ötesinde dış ticarete etkisinin olup olmadığı irdelenmektedir.

Bu tezin amacı, DİR'in cari işlemler hesabına etkilerini, 2003:1-2017:4 dönemini kapsayan çeyrek yıllık veriler kullanarak Türkiye örneğinde ampirik model çerçevesinde incelemektir. Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Bir sonraki bölümde, cari işlemler dengesinin açıklanmasına ilişkin yaklaşımlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde cari işlemler dengesi ve makroekonomik büyüklükler arasındaki ilişki irdelenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümde, DİR uygulamaları açıklanmıştır. Beşinci bölümde DİR ve cari dengeye ilişkin ampirik literatür incelenmiştir. Modelin kurulması ve ampirik analiz altıncı bölüm kapsamındadır. Çalışmanın son ve yedinci bölümünde ise elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

2. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN AÇIKLANMASINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Uluslararası iktisat teorisinde cari işlemler dengesinin belirlenişine yönelik çeşitli teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ortaya çıkan bu farklı yaklaşımlar, birbirinden oldukça farklı politika araçlarının uygulanmasını önermektedir.

2.1 ESNEKLİKLER YAKLAŞIMI

Esneklikler yaklaşımı yaptıkları bağımsız çalışmalarda L. Metzler, C. F. Bickerdike ve J. Robinson tarafından ortaya konulmuştur. Bu yaklaşımda, cari işlemler dengesi ihracat ve ithalat arasındaki fark özdeşliğinden yola çıkarak açıklamaktadır. Yaklaşımın en belirgin özelliği bir kısmi denge analizi içermesidir: yalnızca mal piyasası incelenmekte, piyasalar arasındaki karşılıklı etkileşim analiz edilmemektedir. Cari işlemler dengesini ihracat ve ithalat arasındaki fark olarak tanımlayan bu yaklaşım, piyasalarda arz ve talep koşulları hakkındaki geleneksel talep teorisi varsayımlarına dayanmaktadır. İthalat ve ihracata konu olan malların arz, talep ve fiyatları dışındaki diğer değişkenler durağan varsayılmaktadır. İthalat ve ihracat miktarları, yabancı ülke milli geliri ile ulusal milli gelir ve reel döviz kuru tarafından belirlenmektedir. Yabancı ülke milli gelirindeki artış ihracatı artırmakta, ulusal milli gelirdeki artış ise ithalatı artırmaktadır. Reel döviz kurundaki artışlar ise ihracatı artırırken ithalatı azaltmaktadır. Döviz kurundaki bir değişikliğin ihracat ve ithalat düzeylerini etkileyerek cari işlemler dengesizliğini giderebileceği varsayılmaktadır (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006).

Esneklikler yaklaşımı, yurt içi ve yurt dışı arz esnekliklerinin sonsuz olduğunu varsayar. İthalat talebi ne olursa olsun, malın ithalatçı ülkedeki fiyatı değişmez ve dış ticaret üzerinde gümrük tarifesi ve benzeri kısıtlamaların uygulanmadığı varsayılır. Esneklikler yaklaşımını savunan iktisatçılara göre, dış ticaret ve cari işlemler dengesizliklerini gidermede devalüasyondan yararlanılabilir. Devalüasyondan beklenen temel fayda uluslararası piyasalarda ülkenin rekabet gücünün artması ve ulusal paranın dış satın alma gücünün azaltılmasıdır. Devalüasyonun başarıya ulaşabilmesi, devalüasyon sonrasında yurt içi fiyatların sabit kalması koşuluna bağlıdır. İhracatın dış talep esnekliği ne kadar büyükse, o derece yüksek döviz kazancı elde edilecektir. Söz konusu kazancın elde edilebilmesi için dış talepteki artışla orantılı olarak ihracata konu malların üretiminin ve ihracatın artırılabilmesi gerekmektedir. Yani ihraç mallarının arz esnekliği yüksek olmalıdır.

Devalüasyondan beklenen faydanın sağlanabilmesi ithalatın yurtiçi talep esnekliği ve yurtdışı arz esnekliğine de bağlıdır. İthal mallarının yurtiçi talep esnekliği yükseldikçe sağlanması beklenen döviz tasarrufu artmaktadır. Devalüasyonun etkisinin güçlü devam edebilmesi ise ithalatın yurtdışı arz esnekliğine bağlıdır ve bu değer yükseldikçe, azalan ithalat talebi karşısında ihracata konu malların üretiminin de azalması yoluyla, ticaret yapılan ülkedeki muhtemel aşağı yönlü fiyat değişimlerinin etkisi azalacaktır (Seyidoğlu, 2003). ‘Marshall-Lerner koşulu’ olarak bilinen ihracatın dış talep esnekliği ile ithalatın yurt içi talep esnekliğinin toplamının birden büyük olması koşulunun sağlanması halinde, devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki doğrudan etkisi olumlu yönde olacaktır (Rivera-Batiz ve Rivera-Batiz, 1989).

Esneklikler yaklaşımına yöneltlen eleştirilerin başında kısmi denge analizi üzerine kurulu olması gelmektedir. Bu varsayım ise, nominal döviz kurlarındaki değişme sonucu yurt içi ve yurt dışı genel fiyat seviyeleri değişeceği için reel döviz kurunun değişmeyebileceği ve uzun dönemde ulusal ve uluslararası gelir düzeyleri değişeceğinden geçerli değildir (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006).

Gelişmekte olan ülkeler yaşanan dış ticaret ve cari işlemler dengesizlikleri yapısalıcı gelenekten gelen iktisatçılar tarafından yapısal etkenler ile açıklanmaktadır ve bu ülkelerin büyüme imkanlarının söz konusu etkenler tarafından büyük ölçüde sınırlandırıldığı ileri sürülmüştür (Edwards, 2001; 38). Latin Amerika’da Raul Prebisch tarafından savunulan bu görüşe göre ülkeler cari işlemler dengesizliklerini gidermek için ithal ikameci politikalarla sanayileşmeyi desteklemelidir. Ülkemizde de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bu görüş ekseninde kalkınma planları hazırlamıştır (Tiryaki, 2002).

2.2 TOPLAM HARCAMALAR YAKLAŞIMI

Toplam harcamalar yaklaşımının literatüre en büyük katkısı, dış ödemeler dengesini ekonominin genel işleyişiyle bağlantılı şekilde açıklamasıdır. Esneklikler yaklaşımı, devalüasyonun gelecek dönemde gelir üzerinde yaratacağı etkiyi hesaba katmamaktadır. Bu yaklaşımda ise devalüasyonun etkileri, milli gelirden yaratacağı değişiklikler üzerinden açıklanmaktadır. Devalüasyonun ilk dönem etkileri ülkeye rekabet gücü sağlayarak ihracatın uyarılması ve ithalatın caydırılmasıdır. İthal malların yurt içi üretimi teşvik edilirken, diğer yandan artan üretim ve reel gelir ithalatın tekrar artmasına sebep olur. Dolayısıyla, devalüasyonla dış ticaret dengesinde kısmi bir iyileşme gözlenmiş olur (Tiryaki, 2002).

Dış ticaret açığında iyileşme görülmesi ülkede üretimin artırılmasına veya yurt içi toplam harcama düzeyinin azalmasına bağlıdır. Toplam harcamalar yaklaşımı ekonomideki istihdam düzeyi ile ilişkili olarak farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Ülkede istihdam edilmemiş kaynaklar varsa net ihracattaki artışa üretim artışı da eşlik edebilir, böylece devalüasyonun gelir üzerindeki etkisi lehte olacaktır. Ancak bu durum üretimdeki artış oranının yurt içi harcamadan daha az artması koşuluna bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, ekonomi tam istihdam düzeyinin altında ise devalüasyon, yurt içi üretim artışı yoluyla ödemeler dengesini iyileştirici yönde olacaktır.

Diğer taraftan, devalüasyon öncesi ekonomide atıl üretim kapasitesi bulunmuyorsa, üretimin artırılması mümkün olmadığından net ihracat ancak para veya maliye politikaları ile yurt içi toplam harcama baskılanarak artırılabilir. Talep kısılanmazsa devalüasyonla kazanılan fiyat avantajı, yurt içi fiyatların yükselmesi nedeniyle kaybolur. Devalüasyonun başarıya ulaşabilmesi daha sıkı para veya maliye politikaları ile desteklenmesini gerektirmektedir. Bu yaklaşıma göre, ekonominin tam istihdamda olduğu durumda yurt içi harcama kısılmalı ve kaynaklar serbest bırakılmalıdır.

Cari işlemler dengesi tasarruf ile yatırım arasındaki makasın açılıp kapanmasına bağlı olarak iyileşir ya da kötüleşir. Zira cari denge aynı zamanda milli tasarruf ile kamu tüketim harcamalarının da dahil edildiği yurt içi yatırımın farkına eşittir. Bu durumda, uluslararası borçlanmanın herhalükarda makroekonomik faktörlerce belirlediğinin altı çizilmektedir. (Obstfeld ve Rogoff, 2005).

2.3 MUNDELL-FLEMING MODELİ

1960'ların başında, Keynes tarafından ortaya konulan Genel Teori üzerine yapılan bazı uyarlamalar ile Mundell-Fleming modelinin Meade, Metzler ve Machlup tarafından temelleri atılmıştır. Modelde ekonominin durağan, fiyat ve ücretlerin katı, işsizliğin ve uluslararası finansal etkileşimin sınırlı olduğu varsayılmaktadır. Bu öncül modeller ticaret bağlantılarının uluslararası yansımalarını, Keynesyen çarpanlar üzerindeki etkisini, döviz kurlarının belirlenmesini, devalüasyonun etkilerini açıklamıştır. Parasal etkenler ise çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Diğer yandan, bu yeni yaklaşım dış dengesizliklerin nasıl giderilebileceğine değinmemiştir (Obstfeld, 2001).

Mundell-Fleming modeli esasen IS-LM modelinin açık ekonomiye uyarlanmasıdır. Modelin en temel varsayımları, iç ve dış dengenin makroekonomik politikalar tarafından eşzamanlı sağlandığı, uluslararası sermaye hareketliliği, yerli mallar ile yabancı malların tam ikame

edilememesidir. Modelde kısa vadeye odaklanıldığından, basit denkleştirme mekanizmaları akım dengesi veya durağan döviz kuru beklentileri tarafından açıklanmaktadır.

Modelin temel zayıflığı sahip olduğu durağan yapıdır. Mundell-Fleming modelinde politika kararlarının uzun vadedeki etkileri göz ardı edildiğinden sadece kısa vadeli etkiler açıklanmaktadır. Cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği açısından önemli olan uzun dönemli dinamik etkilere yer verilmemiştir (Tiryaki, 2002).

2.4 DÖNEMLER ARASI YAKLAŞIM

Dünyada petrol fiyatlarının artışı izleyen önemli cari dengesizlikler dönemler arası yaklaşımın doğmasına ortam hazırlamıştır. 1973’de yaşanan I. Petrol Şoku’ nu izleyen dönemde gelişmekte olan ülkelerde bankalardan kredi kullanımının hızlı artışı, bu ülkelerde dış borç düzeyinin sürdürülemez bir noktaya gelmesi endişesini yaratmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin borçluluk düzeylerinin değerlendirmesi gerekli hale gelmiş ve yeni bir yaklaşım ortaya atılmıştır. Dönemler arası yaklaşımda cari işlemler dengesi özel kesimin yatırım ve tasarruf kararlarının bir sonucudur. Yatırım ve tasarruf kararlarını ise kamu harcamaları, faiz oranı, verimlilik artışı vb. değişkenler hakkında oluşan beklentiler belirlemektedir. Dönemler arası yaklaşım toplam harcama ve esneklikler yaklaşımlarının bir sentezi olmasının yanında tasarruf ve yatırımların cari ve gelecekteki fiyatlardan nasıl etkilendiğini incelemektedir (Obstfeld ve Rogoff, 2005).

Dönemler arası yaklaşım mikroekonomik bakış açısıyla diğer yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Ekonomik karar birimleri dönemler arası bütçe kısıtlarına göre optimizasyon yaparak cari işlemler pozisyonlarını belirler. Buna göre bir cari işlemler fazlası, ülkenin harcadığından fazla üretmesi, ihracatın ithalatı aşması, dolayısıyla ülkenin dış dünyaya net borç veren konumunda olması demektir. Ülkenin ürettiğinden fazla harcama yapması, ithalatın ihracatı aşması suretiyle net borç aldığı durumda ise cari işlemler açığından söz edilmektedir (Tiryaki, 2002).

Cari işlemler pozisyonunun oluşumunun optimal olduğu savı, bir takım varsayımların yapılmasını gerektirmektedir: piyasaların işleyişine müdahale olmaması, ekonomik karar birimlerinin davranışlarında rasyonel oldukları, karar vermek için gerekli her türlü bilgiye sahip olmaları, sermaye hareketlerinin kısıtlanmaması (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006). Modern cari işlemler modelleri firmaların ve tüketicilerin dönemler arası optimizasyon yaptıklarını varsaymaktadır. Tüketimin dönemler arası ikame ediliyor olması cari işlemler dengesinin asıl

nedenidir. Borç alma ve borç verme tam da bu amaçla, tüketimde zaman içinde ortaya çıkabilecek dalgalanmaları gidermek için yapılmaktadır.

Dönemler arası yaklaşım 1980'li yılların başlarında Sachs, Svensson ve Razin gibi yazarların çalışmaları ile yaygınlaşmıştır. Sachs (1981)'a göre, cari işlem hareketleri dinamik bir makroekonomik model çerçevesinde incelenmelidir. Cari işlem fazla veya açıkları, net ulusal tasarruf ya da borçlanmayı gösterir ve bu nedenle hane halkları, firmalar ve hükümetlerin dönemler arası seçimlerinin bir sonucudur. Cari işlem dengesizlikleri dönemler arası seçimleri yansıttığından, gelecekteki olaylar hakkındaki beklentiler; fazla veya açıkların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dönemler arası yatırım kararları ile cari denge arasındaki ilişki vurgulanırken, yeni yatırım olanakları olması halinde söz konusu açığın olumsuz bir şey olmadığını ileri sürmektedir.

Razin, dönemler arası optimizasyon modellerinin verimlilik, ticaret hadleri, devlet harcamaları, üretim ve yatırım gibi reel faktörlerin cari işlemler dengesi üzerine etkilerine vurgu yaptığını ifade etmektedir (Razin, 1993). Tasarrufun statik teorisine göre, ticaret hadlerindeki değişimin tasarruf üzerine etkileri, Harberger-Laursen-Metzler etkisi ile açıklanmaktadır. Buna göre, ticaret hadlerindeki bozulma reel gelirin azalmasına ve azalan gelir de tasarrufun düşmesine yol açar. Yatırımın sabit olduğu ve kamu açığının olmadığı varsayımı altında, tasarruftaki değişim cari işlemler dengesizliğine eşit olmaktadır. İhraç edilebilir mallara göre ölçülen gelir sabit tutulduğunda, cari işlemler hesabı, ticaret hadlerindeki bozulma karşısında açık ya da fazla vermektedir (Svensson ve Razin, 1983). Geleceğe yönelik tasarruf kararlarının ele alındığı bu yaklaşımda, sürekli ve geçici ticaret haddi bozulmaları farklı etkilere sahiptir. Ticaret hadlerindeki geçici bir bozulma, geliri geçici olarak düşürür ve dönemler arası tüketim düzleştirilmesi nedeniyle tüketimi gelirden daha az azaltır ki, bu da cari işlemler dengesinde bozulmaya yol açar.

Dönemler arası optimizasyon yaklaşımı, kalkınma sürecindeki bir ekonominin kalkınmayı başlangıçta dış borçlanma ile finanse edebileceğine yönelik politika önerisi geliştirmekte olan ülkeler için bu yaklaşımı ilgi uyandırıcı kılmaktadır. Modele birçok makroekonomik değişken ilave edilerek, bu değişkenler ile cari denge arasındaki dinamik ilişki analiz edilebilmektedir. Diğer yandan, ekonomik karar birimlerinin gerçekten rasyonel olup olmadıkları ile belirli dönemler için iş başında bulunan hükümetlerin uzun dönemli bir perspektife sahip olup olmayacağı modele yöneltelen iki temel eleştiridir (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006).

3. CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE MAKRO EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Makroekonomik hesaplar, ülke ekonomisinin durumunun değerlendirilmesinde ve geleceğe yönelik tahmin ve planlamalarda bulunulmasında faydalanılan bütüncül bir sistemdir. Makroekonomik hesaplar; milli gelir, ödemeler dengesi, para, kamu maliyesi ve fon akımları hesaplarından oluşmaktadır. Ödemeler dengesi; mal, hizmet, faktör ve sermaye piyasalarında, yurt içinde yerleşiklerin dış dünyayla ilişkilerini göstermesi sebebiyle milli muhasebe büyüklükleri üzerinde önemli etkilere sahiptir (Yükseler, 1998). Bu etkileri gelir, harcama ve yatırım-tasarruf dengesi alt başlıkları altında incelemek mümkündür.

3.1 GELİR AÇISINDAN ETKİLERİ

Mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı, dış dünya faktör gelirleri, karşılıksız resmi ve özel transferlerin varlığı; Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ve harcanabilir milli gelir hesaplarını etkilemektedir. GSYH ülkede yerleşik birimlerce üretilmiş nihai mal ve hizmetleri kapsarken, GSMH milli üretim faktörlerinin yurt dışından elde ettikleri gelirler ile yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeleri içine almaktadır.

Milli gelir hesaplarında, ödemeler dengesinde yer alan işçi gelirleri (+), faiz gelirleri (+), girişimci hizmet gelirleri (+), faiz ödemeleri (-), kar transferleri (-) kalemleri net dış dünya faktör gelirlerini oluşturmaktadır. Bu tanımda yer alan işçi gelirleri, faiz gelirleri ve girişimci hizmet gelirleri yurt dışından elde edilen faktör gelirleri olup GSMH'ye artma yönünde etki eder. Faiz ödemeleri ve kar transferleri ise yurt dışına yapılan faktör ödemeleridir ve GSMH'yi azaltıcı yönde etki eder.

Tasarrufların doğru hesaplanması için karşılıksız transferlerin, cari veya sermaye transferi olarak ayrımı önem taşımaktadır. Cari ve sermaye transferinin ayrımında kesinlik bulunmamakla beraber özel karşılıksız transferler cari, resmi karşılıksız transferler sermaye transferi kabul edilmektedir (Yükseler, 1998).

3.2 HARCAMALAR AÇISINDAN ETKİLERİ

Kapalı bir ekonomide GSYH ile GSMH rakamları birbirine eşittir ve gelir, yatırım ile tüketim harcamalarında kullanılmaktadır. Açık ekonomide ise GSYH ile GSMH, net dış alem faktör gelirleri sebebiyle birbirine eşit değildir. Üretilen malların bir bölümü ihraç edilirken, yurt içi

harcamaların bir kısmı da ithalata ayrılmıştır. Mal ve hizmet ihracatı (+), yabancılar tarafından yurt içi üretimden alınan pay için yapılan harcamayı göstermektedir. Mal ve hizmet ithalatının (-) bir kısmı, ara malı olarak yurt içinde üretilmiş mal ve hizmetlerin değeri içinde yer almakta, bir kısmı da nihai mal olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple çift saymayı önlemek için negatif bir kalem olarak gösterilmektedir (Yükseler, 1998).

3.3 YATIRIM-TASARRUF DENGESİ AÇISINDAN ETKİLERİ

GSMH'nin tüketilmeyen kısmı olan tasarruflar yatırımların finanse edilmesinde kullanılmaktadır. Kapalı bir ekonomide, yurt içi tasarruflar özel ve kamu kesimi tasarruflarından oluşmaktadır. Yurt içi tasarruflar ise kamu ve özel kesim yatırımlarının toplamı kadardır. Açık ekonomide ise yurt içi tasarrufların yanında dış tasarruflar da söz konusu olduğundan yatırımlar yurt içi tasarruflara eşit değildir. Cari işlemler dengesinin açık vermesi durumunda yatırımlar yurt içi tasarrufların üzerinde iken fazla vermesi durumunda yurt içi tasarrufların altındadır. Bu durumda, karşılıksız sermaye transferleri yok ise cari işlemler dengesi dış tasarruflara eşittir. Ekonominin GSMH'den fazla harcama yapabilmesi cari dengenin açık vermesi ile mümkündür. Cari işlemler açığı sermaye girişleri ya da rezervlerde azalış ile finanse edilmektedir.

3.4 CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Cari açığın ekonomi için sorun teşkil edip etmeyeceği, iktisatçıların görüş birliğine varamadıkları bir konudur. Kimi ekonomistler cari açığın neredeyse hiçbir zaman bir sorun olmadığını savunurken diğerleri, cari açık/milli gelir oranının belirli bir düzeyin üzerine çıkmasının, örneğin %5'i veya %6'yı geçmesinin, birtakım riskler doğurabileceğini ileri sürmektedir. Cari açığın hiçbir büyüklükte sorun yaratmayacağına inanan ekonomistler, kamu bütçesinin dengede olması şartıyla, cari açığın ülkeye iç tasarruflarının üzerinde yatırım imkanı yarattığını ve ekonomik büyümeyi hızlandırdığını iddia etmektedir. Cari fazla veren ülkenin kaynaklarının cari açık veren ülkeye yatırım yapmak amacıyla ödünç verilmesi, aktarılan kaynakların ülkeye iç tasarruflarının üzerinde yatırım yapabilme imkanı sağlamak yoluyla yüksek yatırım oranları ve hızlı ekonomik büyümeyi getirecek, borç alınan kaynaklar herhangi bir soruna yol açmadan geri ödenebilecektir. Bu nedenle cari açığı sorun olarak görüp önlem almak gereksizdir. Bu görüş Lawson Doktrini olarak da adlandırılmaktadır¹. Kamu bütçesinin

1 İngiltere'nin eski maliye bakanlarından Nigel Lawson tarafından öne sürülen Lawson Doktrini, Corden'in Economic Policy, Exchange Rates and the International System (1994) adlı eserinde şöyle ifade edilmiştir:

dengede olmasıyla cari açık, bu tanım gereği ülkenin yurt dışından elde ettiği kaynaklarla özel kesim yatırımlarını finanse etmesi anlamına gelir ve yurt içi yatırımlarla tasarruflar arasındaki farka eşittir. Bu yaklaşıma çeşitli eleştiriler de getirilmektedir: Borç alınan kaynaklar her zaman verimli alanlarda kullanılmayıp spekülasyon amaçlarıyla da kullanılabilir, ödünç alınan kaynakların bir kısmı ya da tamamı yatırım yerine tüketime yönlendirilebilir ve borç alınan kaynakların verimli ancak döviz sağlamayan eğitim, sağlık, alt yapı gibi alanlarda kullanılması borcun geri ödenebilirliğini zorlaştırarak ciddi sorunlara yol açabilir (Subaşat ve Yetkiner, 2010).

Politika yapıcılar, uygulanmakta olan ekonomi politikalarında bir değişikliğe gidilip gidilmemesi konusunda karar verebilmek için cari işlemler dengesinin ve diğer değişkenlerin gelecekte izleyeceği yol hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Ekonomi politikalarında karar vericiler için esas problem, sürdürülebilir ekonomi politikaları üzerinde karara varabilmektir. Sürdürülebilirliğin ülkenin ödeme gücüne bağlı olduğunu iddiasında olan iktisatçılar, bir ülkenin ödeme gücünden bahsedebilmek için dış borcun bugünkü değerinin gelecekteki dış ticaret fazlarının şimdiki değerine eşit olması gerektiğini öne sürmektedir. Uzun süredir yüksek cari açık veren ülkelerin tecrübelerinden hareketle kronik ve yüksek bir cari açık bile sürdürülebilir kabul edilmektedir (Milesi-Ferretti ve Razin, 1996b).

Sürdürülebilirlik kavramını konu edinen çalışmaların odak noktasında çoğunlukla cari açığın krize yol açmadan ne kadar sürdürülebileceği veya krizin önceden tahmin edilip edilemeyeceği soruları yer almaktadır. Milesi-Ferretti ve Razin, dış borç yükümlülüklerinin GSMH'ye oranının istikrarlı olmasının cari işlemler açığının sürdürülebilirliği için yeterli koşul olduğunu iddia etmektedir. Cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinden bahsedebilmek için mevcut politika uygulamasının devamı halinde ülkenin ödeme gücünün de devam etmesi gerekmektedir. Ekonomideki dengesizlikler mevcut politika uygulamasında değişikliğe gitmeyi gerektirecek veya krize neden olabilecek boyutta ise, cari işlemler dengesi sürdürülemez bir hale gelmektedir. Bu duruma iç ya da dış şoklar da yol açabilir.

“Cari işlemler özel ve kamu kesiminin tasarruf ve yatırımlarının net sonucudur. Özel kesimin optimal tasarruf ve yatırım kararları yine optimal bir dengeyi, cari işlemler dengesini, getirir. Hükümet kaynaklı bozulmaların olmaması koşuluyla, hükümetlerin ya da gözlemcilerin özel kesimin ne kadar yatırım yapması veya tasarruf etmesi gerektiğini bu kesimin kendisinden daha iyi bildiği varsayılmaz. Sonuç olarak, özel kesim davranışındaki değişimden kaynaklanan cari işlem açıkları endişeye neden olmamalıdır. Diğer taraftan, kamu bütçe dengesi kamu politikasının ilgi alanına girmekte olup, asıl üzerinde durulması gereken konu da bu olmalıdır.”

Başka bir bakış açısına göre sürdürülebilirlik, ödünç alınan kaynakların ekonomide bir krize yol açmadan geri ödenebilmesinin sağlanmasına göre tanımlanmalıdır. Cari işlemler dengesi, özel ve kamu kesimi tarafından alınacak tasarruf ve yatırım kararları ile yabancı yatırımcıların borç verme isteği tarafından belirlenmektedir. Akımların gelecekte izleyeceği yolun tahmin edilmesi tam olarak mümkün olmadığından dış borcun GSMH'ye oranının artış göstermemesi cari açığın sürdürülebilirliği için yeterli koşul olmaktadır (Roubini ve Wachtel, 1998). Kimi yazarlara göre ise cari açığın hangi noktada önemli bir sorun olmaya başlayacağına karar verebilmek için cari açık/GSMH oranı, dış borç miktarı, döviz kuru rejimi, cari açığın kaç yıl sürdüğü gibi değişkenlere bakmak yerine ülkenin ödeme gücüne ve kaynakların verimli kullanılıp kullanılmadığına bakılmalıdır. Cari açığın geri ödenebilirliği çok sayıda etkene bağlı olarak ülkeden ülkeye değişmektedir. Kaynaklar verimsiz alanlara yatırılmış ya da tüketime yönlendirilmiş ise, küçük bir cari açık bile önemli bir tehlike yaratabilir (Subaşat ve Yetkiner, 2010).

Cari açığın sürdürülebilirliği etkileyen bir diğer faktör dünya ekonomisindeki konjonktürdür. Cari fazla veren ülkelerin, cari açık veren ülkelere borç verme istekleri devam ettiği sürece cari açık sürdürülebilir olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya ve Çin arasında oluşan bağımlılık ilişkisine bakıldığında, ABD'nin sürekli olarak ürettiğinden fazla tüketerek cari açık verdiği, Japonya ve Çin'in de tükettiğinden fazla üretip cari fazla vererek ABD'nin tüketimini finanse ettiği görülmektedir. Finans sektörünün serbestleşmesi birçok ülkenin karşılaştığı cari açık sorununun temelinde yatmaktadır. Gerekli denetim mekanizmalarının oluşturulmaması nedeniyle döviz kurunun ticareti dengeleyici özelliği ortadan kalkmakta ve ihracat azalmasına karşın ithalat ödünç kaynaklarla finanse edilemekte, borçlanma sürdürülebilmektedir. Küresel likidite bolluğu, Türkiye gibi pek çok ülkede 2000'li yılların başından itibaren cari açığın hızla artmasına neden olmuştur. Bazı gelişmiş ülkelerin yanında cari açığı %20'leri aşan çok sayıda yoksul ülke de cari açık sorunuyla karşılaşmıştır (Subaşat ve Yetkiner, 2010).

4. DAHİLDE İŞLEME REJİMİ UYGULAMALARI

Türkiye, uluslararası ticareti düzenleme ve serbestleştirme amacıyla imzalanan ancak yaptırım gücü olmayan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nin yerine kurulan DTÖ'ye 1995 yılında üye olmuştur. DTÖ'nün "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması" çerçevesinde ihracata yönelik sübvansiyonların yasaklanmasından sonra, Türkiye'de doğrudan parasal ödeme şeklindeki sübvansiyonlar 1994 yılı sonunda kaldırılmıştır. 01.01.1996 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında kurulan Gümrük Birliği bir takım yükümlülükler getirmiş, 1980 yılından buyana uygulanan İhracatı Teşvik Mevzuatı'nın yerine Topluluğun gümrük koduyla uyumlu olan DİR, ikame edilmiştir (Takım ve Ersungur, 2010).

DİR, ihracat pazarlarının geliştirilerek ihraç ürünlerinin çeşitlendirilmesinin, yurt içinde üretimi olmayan ya da yeterli miktarda/kalitede bulunmayan ham madde, ara malı veya diğer girdileri dünya piyasa fiyatlarından temin ederek ihracatın artırılmasının ve ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırılmasının amaçlandığı bir ihracatı teşvik politikası aracıdır. Bu rejim, ihracat taahhüdünde bulunmak koşuluyla firmalara, ihraç edilecek eşyanın üretiminde kullanılacak olan hammadde ile ilgili olarak başta bir takım vergi yüklerinden muaf olarak, belirli kolaylıklardan ve teşviklerden yararlanma imkanı vermektedir. DİR, girişimcilerin yurt dışından getirdikleri ürünleri, Türkiye Gümrük Bölgesinde² bir işleme faaliyetine tabi tutarak veya serbest dolaşımda bulunan eşya ile işlendikten sonra yine Türkiye Gümrük Bölgesi dışına ihracına dayanmaktadır. Bu yönüyle DİR, gümrük mevzuatınca sunulan en avantajlı rejimdir.

DİR, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 108 inci maddesinde "*serbest dolaşımda olmayan eşyanın, işlem görmüş ürünlerin üretiminde kullanılmasından sonra Türkiye Gümrük Bölgesinden yeniden ihraç edilmesi amacıyla, gümrük vergileri ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın ve vergilerinin teminata bağlanması veya serbest dolaşımda bulunan eşyanın işlem görmüş ürünlerin üretiminde kullanılmasından sonra Türkiye Gümrük Bölgesinden ihraç edilmesi halinde, bu eşyanın serbest dolaşıma girişi esnasında tahsil edilmiş olan ithalat vergilerinin geri verilmesine dayanan bir gümrük rejimi*" olarak tanımlanmıştır. Başka bir ifadeyle DİR malların, firmalarca ihtiyaç duyulan nitelikte ve fiyattan, daha uygun koşullarla

² "Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi, Türkiye Cumhuriyeti topraklarını kapsar. Türkiye kara suları, iç suları ve hava sahası gümrük bölgesine dahildir. (4458 sayılı Gümrük Kanunu. Md. 2, Resmi Gazete, 04.11.1999 tarihli, 23866 sayılı)."

temin edilmesine ve yeniden ihraç edilmek koşuluyla, serbest dolaşımda bulunmayan ya da işleme faaliyetinde kullanılmak üzere serbest dolaşıma giren eşyanın veya eşdeğer eşyanın³ Türkiye Gümrük Bölgesinde işlenmesine imkan sağlayan, ekonomik etkili bir gümrük rejimidir⁴.

DİR ile ilgili işlemler, “dahilde işleme izin belgesi (DİİB)” ve “dahilde işleme izni (Dİİ)” kapsamında yürütülmekte olup, 2005/8391 sayılı “Dahilde İşleme Rejimi Kararı” (“27.01.2005 tarihli, 25709 sayılı Resmi Gazete”) ve Dahilde İşleme Rejimi Kararı’na istinaden dahilde işleme tedbirlerinin uygulama usul ve esaslarını belirlemek üzere yayımlanan 2006/12 sayılı “Dahilde İşleme Rejimi Tebliği” (“20.12.2006 tarihli, 26382 sayılı Resmi Gazete”) ile düzenlenmiştir. Söz konusu Tebliğin 15. maddesine göre, Türkiye Gümrük Bölgesinde yerleşik firmaların DİİB almak için Ekonomi Bakanlığı'na, Dİİ almak için ise gümrük idaresine müracaat etmeleri gerekmektedir. DİİB/Dİİ'nin süresi, ticarete konu olan eşyanın sektörüne göre en çok on iki aydır. DİİB kapsamında yapılacak ilk ithalat için belge süresi en çok üç ay uzatılabilir. Gümrük mevzuatında ise DİR, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 108-122. maddelerinde, Gümrük Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Gümrük Yönetmeliği'nin 347-398. maddelerinde düzenlenmiştir.

Dİİ, gerek izin alma anlamında gerekse taahhüdün kapatılması anlamında DİİB uygulamasına kıyasla daha basit bir süreci gerektirmektedir. DİİB düzenlenirken 2016/12 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği'nde yer alan kriterlere göre değerlendirme yapılmakta, taahhüdün kapatılması aşamasında ise ithal girdinin ihraç edilen üründe kullanıldığıının ispatı gerekmektedir. Dİİ verilirken yalnızca eşyanın gümrük tarife istatistik pozisyonu (GTİP)⁵ kontrolünün yapılması yeterli olmakta, kapatma sürecinde ise taahhüt edilen eşyanın taahhüt edilen tutarda ihracı gerekmektedir.

3 Eşdeğer eşya, işlem görmüş ürünün elde edilmesinde ithal eşyasının yerine kullanılan ve ithal eşyası ile en az 8'li bazda GTİP, ticari kalite ve teknik özellikleri itibarıyla aynı nitelikleri taşıyan serbest dolaşımda bulunan eşyadır.

4 Ekonomik etkili gümrük rejimleri; antrepo, geçici ithalat, DİR, gümrük kontrolü altında işleme ve hariçte işleme rejimlerinden ibaret olup, söz konusu rejimler ekonomiyi makro ve mikro düzeyde doğrudan etkilemektedir.

5 Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu; Türk Gümrük Tarife Cetveli ulusal, eşya ve ekonomik değer sınıflandırma indeksidir ve bu cetvelde eşyalar 12 haneli rakamlarla gösterilir. Bu kodun ilk 6 rakamı Dünya Gümrük Örgütü'ne üye tüm ülkelerce kullanılan Armonize Sistem (Harmonized System-HS) Nomanklatürü kodunu, 7-8 inci rakamlar Avrupa Birliği ülkeleri tarafından kullanılan Kombine Nomanklatür (Combined Nomenclature-CN) kodunu, 9-10 uncu rakamlar farklı vergi uygulamalarımız nedeniyle açılan pozisyonları gösteren kodları, 11-12 inci rakamlar ise istatistik kodlarını göstermek için kullanılmaktadır.

Tablo-1 Dahilde İşleme İzin Belgesi (DİİB) ve Dahilde İşleme İzni (Dİİ) Kapsamı İhracat

(\$) / %	2013*	2014**	2015***	2016****	2017*****
DİİB	64.956.373.579 (%84)	58.561.468.959 (%80)	52.111.177.025 (%82)	52.014.653.300 (%82)	51.947.469.030 (%77)
Dİİ	12.476.551.946 (%16)	14.856.367.905 (%20)	11.314.805.406 (%18)	11.308.228.478 (%18)	15.600.912.425 (%23)
Toplam DİR İhracat	77.432.925.525 (%100)	73.417.836.864 (%100)	63.425.982.431 (%100)	63.322.881.778 (%100)	67.548.381.455 (%100)

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı verileri

* 2013 yılı itibariyle 7.808 DİİB, 45.817 Dİİ verilmiştir.

** 2014 yılı itibariyle 7.546 DİİB, 38.394 Dİİ verilmiştir.

*** 2015 yılı itibariyle 6.988 DİİB, 36.507 Dİİ verilmiştir.

**** 2016 yılı itibariyle 6.987 DİİB, 34.809 Dİİ verilmiştir.

***** 2017 yılı itibariyle 7.958 DİİB, 30.226 Dİİ verilmiştir.

Tablo-1’de DİR kapsamında gerçekleşen ihracatın DİİB ve Dİİ’ye göre dağılımını görülmektedir. Son 5 yıllık veriye bakıldığında rejim kapsamında gerçekleşen ihracatın ortalama %81’i DİİB kapsamında gerçekleşmiştir. Dİİ’den yararlanabilecek işlemlerin sınırlandırılmış olması ve kapsamının dar tutulması sebebiyle Dİİ’den yararlanma oranının, DİİB’den yararlanmaya kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir. Rejim çerçevesinde gerçekleşen toplam ihracat hacminin ise yaklaşık %13 seviyesinde azaldığı görülmektedir.

2006/12 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği’nde, DİR kapsamında gerçekleştirilen ithalatın yine bu rejim çerçevesinde gerçekleşen ihracata oranı olan döviz kullanım oranı (DKO)’nun her bir DİİB kapsamında “otomotiv sektöründe düzenlenen belgeler için azami %65, deri ve deri mamulleri ile çimento, cam, toprak ve seramik ürünleri sektöründe düzenlenen belgeler için azami %60, tekstil ürünleri sektöründe düzenlenen belgeler için azami %65, konfeksiyon ve orman ürünleri sektöründe düzenlenen belgeler için azami %70, bunun dışında kalan sektörler için azami %80, ikincil işlem görmüş tarım ürünleri taahhüdü içeren belgelerde ise azami %100 olarak” tespit edilebileceği düzenlenmiştir.

Tablo-2’de yer alan veriler ışığında, Türkiye’de DİİB’nin genel yapısına bakıldığında bu kapsamdaki ihracatın yaklaşık %50 oranında ithal girdi kullanımı ile yapıldığı görülmektedir. DKO itibariyle de her 100 Dolarlık ihracat için yaklaşık 50 Dolar ithalat yapılmıştır.

Tablo-2: DİR* Kapsamında Gerçekleşen Dış Ticaret (Milyar Dolar) ve DKO

Yıllar	DİR İhracat	Genel İhracat	DİR İhracat/Genel İhracat (%)	DİR İthalat	Genel İthalat	DİR İthalat/Genel İthalat (%)	Net DİR Dengesi	DKO (%)
2003	24,1	47,3	51	11,5	69,3	16,6	12,6	47,9
2004	34,1	63,2	54	16,3	97,5	16,7	17,8	47,9
2005	37,8	73,5	51,4	17,2	116,8	14,7	20,5	45,7
2006	43,6	85,5	50,9	18,8	139,6	13,4	24,8	43,1
2007	52,2	107,3	48,6	24,3	170,1	14,2	27,9	46,6
2008	62,8	132	47,5	30,8	202	15,2	32	49
2009	46,4	102,1	45,4	21,4	140,9	15,2	24,9	46,2
2010	53,7	113,9	47,1	26,3	185,5	14,1	27,5	48,9
2011	64,2	135	47,5	31,1	240,8	12,9	33,1	48,5
2012	63,6	152,4	41,7	30,7	236,5	12,9	32,9	48,2
2013	66,7	151,8	43,9	31,3	251,6	12,4	35,4	46,9
2014	56	157,6	35,5	25,5	242,1	10,5	30,5	45,5
2015	57,4	143,8	39,9	25,4	207,2	12,2	32	44,2
2016	57,2	142,5	40,1	24	198,6	12	33,2	41,9
2017	64,1	157	40,8	27,9	233,7	11,9	36,2	43,5

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri, * DİİB kapsamı verileri içermektedir.

Son beş yıla bakıldığında bu oran %44,4 olarak gerçekleşmiştir. Her 0,44 dolarlık ithalata karşılık 1 dolarlık ihracat yapıldığı göz önüne alındığında DİR'in ihracata katkısının önemli boyutta olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, DKO'nun hesaplanmasında yurt içi alımlar dikkate alınmamaktadır ve DİİB kapsamında öngörülen ithalatların bir bölümü gerçekleştirilmemekte bunun yerine yurt içi alım yapılmaktadır ve bu durumun DKO'nun düşük olmasının nedenlerinden biri olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Takım ve Ersungur, 2010). İhracatın ithalata yüksek oranda bağımlı olduğu bu genel yapı içerisinde, yüksek aramalı ithalatını sadece DİR ile ilişkilendirmek mümkün değilse de Türkiye'de cari açığı artıran nedenler incelenirken DİR'in bu açığa hangi yönde ve ne düzeyde etkisi olduğu da ortaya konulmalıdır.

2016/12 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliğinin 16. maddesine göre DİİB düzenlenmesinde şu hususlar dikkate alınır;

- *“İthal eşyasının işlem görmüş ürünlerin üretiminde kullanıldığının tespitinin mümkün olması,*
- *Türkiye Gümrük Bölgesindeki (serbest bölgeler hariç) üreticilerin temel ekonomik çıkarları ile Türk malı imajının olumsuz etkilenmemesi,*

- *İşleme faaliyetinin, katma değer yaratan ve kapasite kullanımını artıran bir faaliyet olması yanında, işlem görmüş ürünün rekabet gücünü ve ihraç potansiyelini artıran koşullar yaratıyor olması,*
- *Firmaların dahilde işleme izin belgeleri/dahilde işleme izinleri kapsamındaki performansları.”*

Tebliğın 14. maddesinde, Gümrük İdaresince Dİİ verilebilen işlemler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir:

- *“Elyaf, iplik, ham ve mamul mensucat (astar dahil) gibi temel tekstil hammaddeleri ile tekstil ve deri kimyasal maddeleri dışında kalan yardımcı maddelerin (tela, etiket, düğme, fermuar, çıtçıt, rivet, askı, kuşgözü, şerit, kordela, lastik vb.) ithalatını müteakip, ihraç ürünlerinin elde edilmesinde kullanılması,*
- *Kıymetli maden ve taşların, 32 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Karar hükümleri çerçevesinde ithalatını müteakip, işlendikten sonra ihraç edilmek üzere işçiliğe tabi tutulması,*
- *Eşyanın korunması, görünüş ya da satış kalitesinin iyileştirilmesi, yeniden dağıtım veya yeniden satış için hazırlanmasına yönelik işlemler,*
- *Eşyanın montajı, kurulması, diğer eşyayla birleştirilmesi, bir araya getirilmesi veya ihraç edilecek eşyanın tamamlanması dahil olmak üzere işçiliğe tabi tutulması,*
- *Eşyanın yenilenmesi ve düzenli hale getirilmesi dahil olmak üzere tamir edilmesi veya boyanması,*
- *Eşyanın elden geçirme ve ayarlar da dahil olmak üzere onarımı,*
- *Eşyanın baskı işlemine tabi tutulması, asorti edilmesi, etiketlenmesi, ambalajlanması, temizlenmesi, elenmesi, fiziksel boyutunun değiştirilmesi, kavrulması veya kabuğundan ayrılması,*
- *Fide ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere kesme çiçek yetiştirilmesi,*
- *Filmaşın ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere çivi ve tel üretimi,*
- *Rulo sacın ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere kesilmiş sac elde edilmesinde kullanılması,*
- *Bedelsiz olarak ithal edilen eşyanın işleme faaliyetine tabi tutulması (tarım ürünlerindeki bedelsiz ithalat, Savunma Sanayi Projeleri kapsamında bedelsiz ithalat ile 8531.20.40 gümrük tarife pozisyonunda yer alan ‘Aktif matris sıvı kristal tertibatlı olanlar (LCD)’ isimli maddenin bedelsiz ithalatı hariç olmak üzere)”*

Eşyanın montajı, kurulması, diğer eşyayla birleştirilmesi, bir araya getirilmesi veya ihrac edilecek eşyanın tamamlanması ile eşyanın yenilenmesi ve düzenli hale getirilmesi dahil olmak üzere tamir edilmesi veya boyanması faaliyetlerinin Dİİ kapsamında yer alması; Türkiye’de montaj ve kurulum faaliyetlerinin ve bu doğrultuda otomotiv, kimya ve boya sektörlerinin hem DİR kapsamında hem de ülke ihracatında sahip olduğu pay göz önüne alındığında, Dİİ’nin rejim içindeki önemi bakımından dikkat çeken bir noktadır.

Tablo-3: Dahilde İşleme İzni Verilmeyecek Eşya Listesi (2006/12 sayılı Tebliğ Ek-7)

<i>“Fasıl-GTİP</i>	<i>Eşya Adı</i>
01-04	<i>Tüm eşyalar</i>
05	<i>Tüm eşyalar (Bağırsak hariç)</i>
0601	<i>Tüm eşyalar</i>
07-15	<i>Tüm eşyalar</i>
16	<i>Tüm eşyalar (Salyangoz hariç)</i>
17-24	<i>Tüm eşyalar</i>
43	<i>Tüm eşyalar (Aksesuar olarak kullanılmak amacıyla ithal edilecekler ile koyun ve kuzu kürkü hariç)</i>
42.03.10	<i>Tüm eşyalar (Tamir amaçlı olanlar hariç)</i>
7311.00.91.90.00	<i>Oksijen Tüpleri</i>
8481.80.19.00.11	<i>Mustuklar</i>
8528.72.31.00- 8528.73.00.00	<i>Televizyonlar (Tebliğin 14/1-d bendinde belirtilen işleme faaliyetine tabi tutulacak televizyonlar hariç)”</i>

Tablo-3’de görüldüğü üzere, Dİİ kapsamı dışında bırakılan ürünler çoğunlukla tarım ve hayvancılık ürünleridir. Bu düzenlemeyle yurt içi üreticinin ekonomik çıkarlarının korunması amaçlanmaktadır.

DİR, şartlı muafiyet ve geri ödeme sistemleri çerçevesinde işlemektedir. Şartlı muafiyet sistemi; 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı’nın (“27.01.2005 tarihli ve 25709 sayılı Resmi Gazete”) 5. maddesinde “dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında ihracı taahhüt edilen işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanılan ve serbest dolaşımda bulunmayan hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile değişmemiş eşya, ambalaj ve işletme malzemesinin, Türkiye Gümrük Bölgesinde (serbest bölgeler hariç) yerleşik firmalarca, ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın, vergisi teminata bağlanmak suretiyle ithal edilmesi ve ihracat taahhüdünün gerçekleşmesini müteakip, alınan teminatın iade edilmesidir. Bu kapsamda yapılacak işletme malzemesi ithalatında, katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi tahsil edilir ve ticaret politikası önlemleri uygulanır” hükmü ile tanımlanmıştır. İşlenmiş ürünlerin üretimi için ithal eşyanın yerine eşdeğer eşya olarak serbest dolaşımdaki

eşya da kullanılabilir. 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı'nın 6. Maddesine göre, “Şartlı muafiyet sistemi kapsamında yapılacak ithalattan doğan vergi, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'da belirtilen esaslar çerçevesinde teminata tabidir”.

Ancak;

- “A sınıfı onaylanmış kişi statü belgesi (OKSB)⁶ sahibi firmaların DİİB kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %1'inin,
- B sınıfı OKSB sahibi firmaların DİİB kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %5'inin,
- C sınıfı OKSB sahibi firmaların DİİB kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun,
- OKSB sahibi olmayan dış ticaret sermaye şirketleri ile sektörel dış ticaret şirketlerinin belge/izin müracaat tarihinden önceki takvim yılı içerisinde gerçekleştirdikleri ihracat kadar DİİB/Dİ kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun,
- İmalatçı-ihracatçıların, belge/izin müracaat tarihinden önceki dört yıl içerisinde düzenlenmiş, ihracat taahhüdü kapatılmış, DİİB ve 27.01.2005 tarihinden sonra düzenlenen Dİİ kapsamında sanayi ürünleri için toplam 1 Milyon ABD Dolarından, tarım ve işlenmiş tarım ürünleri için toplam 500 Bin ABD Dolarından az olmamak kaydıyla gerçekleştirdikleri ihracat kadar belge/izin kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun,
- Son üç takvim yılı itibarıyla ihracatı her bir yıl için 5 Milyon ABD Dolarını geçen veya son beş takvim yılı itibarıyla ihracatı her bir yıl için 1 Milyon ABD Dolarını geçen ihracatçıların, belge/izin müracaat tarihinden önce dört yıl içerisinde düzenlenmiş, ihracat taahhüdü kapatılmış, DİİB ve 27.01.2005 tarihinden sonra düzenlenen Dİİ kapsamında sanayi ürünleri için toplam 1 Milyon ABD Dolarından, tarım ve işlenmiş tarım ürünleri için toplam 500 Bin ABD Dolarından az olmamak kaydıyla

6 Gümrük formalitelerinin azaltılması yoluyla gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi ve kolaylaştırılması amacıyla onaylanmış kişi statüsü kavramı düzenlenmiştir (Gümrük Yönetmeliği md.: 22 ila 26). Onaylanmış kişi statüsü; belli bir dış ticaret hacmine veya sabit sermaye yatırımına sahip, mali yeterliliği onaylanmış, kayıtları izlenebilir olan ve gümrük idaresi nezdinde güvenilir kabul edilen Türkiye Gümrük Bölgesinde yerleşik gerçek ve tüzel kişilere tanınmakta olup dış ticaret faaliyetlerinde belli kolaylıkların sağlanmasına olanak vermektedir.

gerçekleştirdikleri ihracat kadar belge/izin kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun, teminat olarak yatırılması kaydıyla, gümrük idaresince ithalatın gerçekleştirilmesine izin verilir”.

Geri ödeme sistemi ise, 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı'nın 8. maddesinde “dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında serbest dolaşıma giren hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile değişmemiş eşya, ambalaj ve işletme malzemesinden elde edilen işlem görmüş ürünün ihracı halinde, ithalat esnasında alınan verginin (işletme malzemesine ilişkin katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi hariç) geri ödenmesidir” şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu Karar uyarınca DİR kapsamında, “A.TR dolaşım belgesi⁷ eşliğinde Avrupa Topluluğu (AT)'na üye ülkelere ihraç edilecek işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanılacak hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile değişmemiş eşyanın gümrük vergisi ile varsa Toplu Konut Fonu'nun tahsil edilmesi ve diğer vergilerin teminata bağlanması suretiyle ithalatına izin verilebilir”. Ayrıca, “ithalatı miktar kısıtlamalarına tabi olan, tercihli tarife ya da özel bir şartlı muafiyet düzenlemesinden kotalar dahilinde yararlanabilen, tarım politikası veya işlenmiş tarım ürünleriyle ilgili özel düzenlemeler çerçevesinde ithalat vergilerine tabi olan, ithal eşyasının serbest dolaşıma giriş beyanının kabulü esnasında, işlem görmüş ürünlerden parasal ihracat iadesine tabi olan eşya” geri ödeme sisteminden yararlanamamaktadır.

DİR'in sağladığı başlıca avantajlar şunlardır:

- AB ülkelerinden yapılan ithalat, KDV ve diğer vergi, resim ve harçlardan, üçüncü ülkelerden yapılan ithalat ise söz konusu mali yükümlülüklerin yanı sıra gümrük vergisi ve Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu'ndan muafır.
- DİR; ihracat taahhüdününün üçüncü ülkelere yapılan ihracatla yerine getirilmesi şartıyla ithalatta kota ve gözetim önlemlerinden muafır.
- İhracat sayılan satış ve teslimler için gümrük vergisinden muaf ithalat yapılabilmektedir. İşlem görmüş ürünlerin ithalinde eşdeğer eşya kullanımına izin verilmekte, yurt içi alımlarda KDV tecil, terkin uygulamasından yararlanılabilmektedir.
- Geri ödeme sisteminde ödenmiş vergilerin geri alınması mümkün olmaktadır.
- Dahilde işleme faaliyetleri dış ticarete standardizasyon ve teknik düzenlemelerden muaf tutulmaktadır.

7 A.TR dolaşım belgesi, Türkiye veya Topluluk 'da serbest dolaşımda bulunan eşyanın Türkiye-AT gümrük birliği çerçevesinde tercihli rejimden yararlanabilmesini sağlamak üzere, gümrük idaresince ya da bu idare tarafından yetki verilmiş kuruluşlarca düzenlenip gümrük idaresince vize edilen belgedir. Türkiye ile AT arasındaki sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri ticaretinde kullanılmakta, eşyanın Türkiye ve Toplulukta serbest dolaşımda olduğunu göstermekte ve o eşyanın tercihli rejimden faydalanmasını sağlamaktadır. Türkiye'de A.TR dolaşım belgeleri Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından düzenlenmektedir.

- Rekabeti artırarak yurt içindeki firmalara dinamizm kazandırmaktadır (Takım ve Ersungur, 2010).

DİR, sağladığı avantajların yanında bir takım dezavantajlar da getirmektedir. Sisteme yöneltilen başlıca eleştiriler ihracatın ithalata dayalı olması, hammadde ve ara malında yerli üretimi olumsuz etkilemesi ve sistemin zaman zaman istismar edilebilmesidir. Takım ve Ersungur (2010), DİR'in ihracatın ithalata bağımlı olması sebebiyle ihracatta katma değer düşmesine yol açtığı, ithal ara malı kullanımını teşvik ettiği ve yerli üretime önemli ölçüde zarar verdiği sonucuna ulaşmıştır. Sayılğan ve Şenol (2010) ise, Türkiye'nin ihracatının yarısından fazlasının DİR kapsamında gerçekleştiğinin altını çizerek, sistemin ekonomik teşvikler arasındaki önemini vurgularken sistemde revize edilmesi gereken başlıkları; DİİB düzenlenirken bakılan yerli üreticinin ekonomik çıkarlarının zarar görmemesi koşulunun somut kriterlere bağlanması, Dİİ'nin kapsamının genişletilmesi ve DİR kapsamında geri ödeme sisteminin kaldırılarak şartlı muafiyet sisteminin tek başına uygulanması olarak belirtmiştir. DİR kapsamında ithal edilen eşyadan KDV başta olmak üzere vergi alınmıyor olması kamu gelirlerini azaltırken, söz konusu ara mallarını ve hammaddeyi üreten yerli firmalar yurtiçi talebin düşmesi nedeniyle güçlükler yaşayabilmektedir. Eryüzlü (2013), DİR kapsamında gerçekleşen ihracatın cari açığın artmasına yol açtığı sonucuna ulaşmış ve sistemin tek bir kuruluşca takip edilmesi, yalnızca şartlı muafiyet sisteminin uygulanması ile rejimin kapsamının daraltılması gerektiğini ifade etmiştir.

5. AMPİRİK LİTERATÜR

5.1 CARİ DENGeye İLİŞKİN AMPİRİK LİTERATÜRE GENEL BİR BAKIŞ

Literatürde cari işlemler dengesi, uzun zamandan beri yazarlar arasında bir tartışma konusu olmuştur. Literatürde, cari işlemler hesabındaki dengesizlikleri inceleyen ampirik çalışmalar konuyu farklı açılardan ele almıştır. Bazı çalışmalar cari işlem açıkları ve aşırı değerli para birimi arasındaki etkileşime yoğunlaşırken (Backus, Kehoe ve Kydland, 1994; Lal ve Lowinger, 2002; Halıcıoğlu, 2008; Chiu, Lee ve Sun, 2010; Uz, 2010; Bahmani, Harvey ve Hegerty, 2013; Türkay, 2014) bazıları cari açıkların sürdürülebilirliğine odaklanmış (Milesi-Ferretti ve Razin, 1996a; Wu, Chen ve Lee, 2001; Freund, 2005; Togan ve Berument, 2007; Binatlı ve Sohrabji, 2008; Husein, 2014), diğer bazı çalışmalar ise cari işlemler hesabının belirleyicileri ve makroekonomik değişkenlerle ilişkisi üzerinde durmuştur (Milesi-Ferretti ve Razin, 1998; Blanchard ve Giavazzi, 2002; Kaufmann, Scharler ve Winckler, 2002; Chinn ve Prasad, 2003; Gruber ve Kamin, 2007; Barnes, Lawson ve Radziwill, 2010; Yang, 2011).

Cari açıklar ile döviz kuru ilişkisini ele alan çalışmalardan Uz (2010), Türkiye ve 13 önemli ticaret ortağı ülkenin uzun dönem ikili ticaret esnekliklerini incelemiş ve devalüasyonun ticaret dengesinde sınırlı bir etkiye sahip olduğu bulgusunu elde etmiştir. Ticaret dengesi ile döviz kuru arasında bulunan uzun ve kısa dönemli ilişkiyi eşbütünleşme yaklaşımı ile araştıran Lal ve Lowinger (2002) ile Halıcıoğlu (2008), j eğrisinin varlığını kısa dönemde destekleyen sonuçlar elde etmiştir. Chiu, Lee ve Sun (2010) tarafından yapılan çalışmada ise panel eşbütünleşme yöntemi kullanılmış ve reel döviz kurunun ABD ticaret dengesinin önemli bir belirleyicisi olduğu ve uzun dönemde ABD cari açığının dolar devalüasyonu ile kapatılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bahmani, Harvey ve Hegerty (2013) ile Türkay (2014) tarafından yapılan çalışmalarda ise Marshall-Lerner koşulunun varlığı araştırılmıştır. Türkay Türkiye için yaptığı analizde eşbütünleşme testleri ve hata düzeltme modeli ile sınanan ithalat ve ihracat talep fonksiyonları tahmin sonuçlarına göre Marshall-Lerner koşulunun varlığını bulgularken, uzun vadede ise devalüasyonun cari açığı azaltmada etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bahmani, Harvey ve Hegerty (2013) ise t-testi ve ARDL (autoregressive distributed lag) eşbütünleşme testi ile 29 ülkenin uzun dönem ihracat-ithalat esnekliklerini sınanmış, elde edilen sonuçlara göre Marshall-Lerner koşulunun varlığı ispatlanamamıştır.

Backus, Kehoe ve Kydland (1994), 11 gelişmiş ülkedeki ticaret hadleri ile ticaret dengesindeki kısa dönemli dalgalanmaların bazı özelliklerini ortaya koymuş ve bu bulguları stokastik bir iki-

ülke büyüme modeli perspektifinden yorumlamışlardır. Ticaret hadleri ithal malların ihracat mallarına olan görelî fiyatı, ticaret dengesi ise net ihracatın üretime oranı olarak tanımlanmıştır. Ticaret dengesinin, düzenli olarak genel ekonominin tersi yönünde hareket ettiği ve genellikle ticaret hadlerinin bugünkü ve gelecekteki hareketleri ile negatif yönde ancak geçmişteki hareketleri ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Net ihracat ve ticaret hadlerinin çapraz korelasyon fonksiyonunun bu şekli, yatay bir s şeklinde görüldüğü için, s eğrisi olarak adlandırılmıştır. Bu özelliklerin dinamik bir genel denge yorumunu sunmak amaçlanmıştır. Teorik yapı, fiyat ve ticaret dinamikleri üzerine yapılan önceki çalışmalar olan Hodrick (1989) ve Svensson & Stockman (1987) tarafından geliştirilen ticaret dengesi ve iç ticaret hadlerinin içsel olduğu basit genel denge modelini geliştirmiştir. Ekonomide iki ülke tarafından sermaye ve işgücü ile eksik ikame edilebilir mallar üretildiği ve dalgalanmaların hükümetin hizmet ve mal alımları ile toplam verimliliğe etki eden sürekli şoklardan kaynaklandığı varsayılmıştır. Makul katsayılar ile bu teorik ekonominin s eğrisini ve ters konjonktürel ticareti meydana getirdiğini bulmuşlardır. Pozitif bir yurtiçi verimlik şoku yurtiçi üretimde bir artışa ve görelî fiyatta bir azalışa, ticaret hadlerinde ise bozulmaya sebep olmaktadır. Tüketim ve yatırımdaki artışlar birlikte, üretimdeki kazançtan büyük olmaktadır ve ekonomi bu yüksek üretim dönemi boyunca ticaret açığı ile karşılaşmaktadır. Bu dinamik tepki modeli, ticarete ters konjonktürel hareketlerde artışa ve bir asimetrik çapraz korelasyon fonksiyonuna neden olmaktadır.

Lal ve Lowinger (2002), yedi Doğu Asya ülkesinin ticaret dengesini 1980 ve 1998 yılları arasındaki çeyrek dönemlik veriler ile eşbütünleşme tekniği, hata düzeltme modeli ve etki tepki fonksiyonu çerçevesinde araştırmıştır. İlk olarak çalışmada ele alınan her bir ülkeye ait verilerin durağanlığı tüm değişkenler için sınanmıştır. Daha sonra dış ticaret dengesi ve döviz kuru arasındaki uzun dönemli ilişki ile kısa dönemli döviz kuru dinamikleri analiz edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar j eğrisinin varlığını teyit etmekle birlikte ülkeler arasında süreç ve j eğrisi etkisinin boyutları açısından önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlarla tutarlı olarak, örneklem ülkeler arasında ticaret rejimi ve döviz kuru farklılıkları gibi bazı açıklamalar ortaya konulmuştur. Kısa dönemde, ulusal paranın değer kaybetmesini takip eden fiyat ve hacim etkilerinin birlikte, ülkenin ithalat harcamalarının ihracat gelirlerinden daha fazla artmasına sebep olabileceği, böylece gözlemlenen j eğrisi etkisinin oluştđu ifade edilmiştir. Ayrıca, birkaç yıl süren şiddetli bir dengesizlik durumunda yapılan devalüasyonun (1997 yılı öncesi dönemde bazı Doğu Asya ülkelerinde geniş cari hesap açıkları ve kurda hatalı ayarlamaların bir arada görülmesi gibi) başlangıçtaki ticaret dengesi bozulmasına benzer bir sonuç doğuracağına dikkat çekilmiştir. Devalüasyon yapan ülkelerin ticaret rejimlerinin katılık

derecesindeki farklılıkların da j eğrisi etkisinin süresini etkileyebileceği belirtilmiştir. Çalışma ayrıca, gelişmekte olan ülkeler için ticaret ve finansal akımlar bakımından daha açık ve liberal politikalar ile birlikte döviz kuru yönetiminde daha esnek bir yaklaşımı benimsemenin önemini vurgulamaktadır. Politikaların daha serbest bir döviz kuru rejimine kaymasının, özellikle ticaret sektörünün ve genel ekonominin serbestleşmesi ile birlikte, reel değişkenlerin fiyat değişimlerine daha hızlı tepki vermesi halinde j eğrisi etkisini azaltabileceği ifade edilmiştir. Literatürdeki önceki çalışmalarla uyumlu olarak reel efektif döviz kurundaki değişikliklerin ülkenin ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ampirik sonuçlara göre eşbütünleşme testleri, örneklem Doğu Asya ülkelerinin GSYH'si ile bu ülkelerin en önemli 15 ihracat ortağı ülkenin GSYH'si, reel efektif döviz kuru oranı ve ithalatın ihracata oranı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu kanıtlamaktadır. Japonya dışındaki diğer ülkelerde j eğrisinin varlığı doğrulanmıştır.

Halıcıoğlu (2008), 1980-2005 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye için j eğrisinin varlığına ilişkin uzun dönem ve kısa dönem ampirik kanıtlar aramıştır. Rose ve Yellen (1989) tarafından geliştirilen ticaret dengesi modeli benimsenmiş ve eşbütünleşme yaklaşımı ile tahmin edilmiştir. Genişletilmiş Granger nedensellik testi ile ihracatın ithalatı karşılama oranı olarak ifade edilmiş olan ticaret dengesi, reel efektif döviz kurları, yabancı gelir ve milli gelir değişkenleri analiz edilmiştir. Yabancı gelir, endüstrileşmiş ülkeler için sanayi üretim endeksi, milli gelir ise Türkiye sanayi üretim endeksi olarak ifade edilmiştir. Ticaret dengesi modelindeki katsayıların kısa dönem ve uzun dönem durağanlığı test edilmiştir. Sınır testlerinden elde edilen sonuçlar ticari dengenin bağımlı değişken olduğu tek bir uzun dönemli ilişkiyi işaret etmektedir. Türkiye ile ilgili geçmiş sonuçların aksine, ticaret dengesi üzerinde reel devalüasyonun uzun dönemli bir etkisi olmadığı, ancak kısa dönemde j eğrisi olgusunun ispatlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Kısa dönemde j eğrisinin varlığı, Türk dış ticaret dengesi açığının Türk lirasındaki 1994, 1999 ve 2004 yıllarında yaşanan değer düşüklüğünü izleyerek hızla büyüdüğünü ispatlamaktadır. Uzun dönemde Granger nedenselliğinin yönünün reel efektif döviz kuru oranları ile dünya gelirinden ticaret dengesine doğru olduğu, kısa dönemde ise reel efektif döviz kuru oranları ile ticaret dengesi arasında bir geri besleme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Parametre durağanlık testleri uzun dönem ticaret dengesi denkleminde anlamsız sonuç vermiştir.

Chiu, Lee ve Sun (2010) tarafından yapılan çalışmada 1973-2006 yılları arasında ABD ile 97 ticaret ortağı ülkenin uzun dönemli ikili ticaret dengesi ile reel döviz kurları arasındaki ilişkiyi

incelemek için ilk kez panel eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. ABD cari açığının azaltılmasında Doların değer kaybetmesinin bir politika seçeneği olup olamayacağı sorusuna cevap aranmıştır. Modelde ticaret dengesi, ikili ticaret dengesi, milli gelir, dış gelir ve ikili döviz kurunun fonksiyonu olarak tanımlanmıştır. Yıllık verilerin kullanıldığı modelde ülkeler gelirlerine göre 3 gruba ve buldukları bölgelere göre 4 gruba ayrılmıştır. Afrika hariç olmak üzere, Asya ve Okyanusya, Avrupa, Amerika örneklemi için tüm gelir gruplarında (düşük, orta, yüksek) reel döviz kurunun ABD ikili ticaret dengesi üzerinde negatif etkisi olduğu görülmüştür. ABD Dolarındaki devalüasyon ABD'nin 13 ülke ile olan ikili ticaretini bozucu etki gösterirken, Çin başta olmak üzere 37 ticaret ortağı ile olan ikili ticaretini geliştirmiştir. Panel eşbütünleşme analizi çerçevesinde, ABD için reel döviz kuru ile ikili ticaret dengesi arasında uzun dönemli negatif bir ilişki olduğu, Dolar'ın değer kaybetmesinin ABD ikili ticaret dengesini iyileştirdiği bulunmuştur. Özellikle ABD'nin Çin ile olan devasa ikili ticaret açığının, ABD'nin Çin hükümetini Yen'in değerlendirilmesine izin vermek konusunda baskı yapması ile azaltılabileceği ileri sürülmüştür. Reel döviz kurunun ABD ticaret dengesinin önemli bir belirleyicisi olduğu ve uzun dönemde ABD cari açığının dolar devalüasyonu ile kapatılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Uz (2010), Türkiye ve 13 önemli ticaret ortağı ülkenin (Kanada, Çin, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Güney Kore, Hollanda, Rusya, İspanya, İsviçre, ABD ve Birleşik Krallık) uzun dönem ikili ticaret esnekliklerini incelemiştir. Bu çalışma reel ticaret değerleri ile reel döviz kurunu içermesi ve ticaret esnekliklerini toplulaştırılmış fiyat ve ticaret verileri yerine ikili bazda ülke verileri ile sınıması bakımından önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Reel değerlerin kullanılması ile olası amaca uygun bir değişkenin ihmal edilmesi sebebiyle tahminden sapma ihtimalinin azaltılması amaçlanmıştır. İhracat ve ithalat fiyatları reel döviz kurları ile birlikte, gerçek ithalat ve ihracat fonksiyonlarını hesaplamakta kullanılmıştır. Uzun dönemde ihracatın yalnızca Kanada ve ABD'de reel döviz kuruna duyarlı iken ithalatın Güney Kore'de reel döviz kuruna duyarlı olduğu bulunmuştur. Ayrıca dış talebin ihracata ve iç talebin ithalata duyarlı olduğu görülmüştür. Ancak kısa vadede sadece Rusya'dan ithalat reel döviz kuruna duyarlıdır. Bununla birlikte Marshall-Lerner koşulunun yalnızca Kanada, Güney Kore ve ABD için sağlandığı görülmüştür. Avro'ya geçişin Türkiye'nin AB ülkelerinden olan ithalatını azalttığı, gelişmekte olan piyasa krizlerinin ise ithalatı artırma eğiliminde olduğu bulunmuştur. Uzun dönemde, Türkiye'nin ikili ticaretinin esnek olmadığı (işareti değişmekle birlikte) sonucuna ulaşılmıştır ve bu sonuca göre Türk Lirasının devalüasyonunun veya revalüasyonunun Türkiye'nin ticaret dengesinde yalnızca sınırlı bir etkiye sahiptir.

Bahmani, Harvey ve Hegerty (2013), Marshall-Lerner koşulunu araştıran benzer makaleleri tek çalışmada toplayan bir literatür derlemesi sundukları çalışmada istatistiksel analizler ışığında bu makalelerin yeniden yorumlanmasına olanak sağlamıştır. Devalüasyonların genellikle bir ülkenin ticaret dengesinin iyileşmesine koşulsuz olarak yardımcı olduğu düşünölmekte iken, söz konusu iyileşmenin ancak Marshall-Lerner koşulu olarak bilinen, fiyattaki değişikliğin yeterli ölçüde miktarda değişim ile dengelenmesine bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede, ticaret politikasının değerlendirilebilmesi için ticaret esnekliklerinin doğru ölçölmesinin son derece önemli olduğunun altı çizilerek son 50 yılda yapılan ampirik çalışmalara odaklanılmıştır. Özellikle literatürdeki makalelerin elde ettiği sonuçların istatistiksel olarak anlamlılığı incelenmiş, daha sonra 29 ülke için ticaret esneklikleri ile yazarların kendi tahminlerine yer verilmiştir. Yazarlar daha önce yayımlanan istatistiki sonuçların esneklikleri toplamının 1'den büyük olup olmadığını t-testi ile sınımişlar, aynı zamanda ARDL eşbütünleşme testi ile 29 ülkenin uzun dönem ihracat-ithalat esneklikleri ve Marshall-Lerner koşulunu test etmişlerdir.

Çalışma, bu koşulu test eden ampirik makalelerin büyük bir bölümünü özetlemektedir. Makalelerin elde ettiği istatistiksel sonuçlarla iddialarının genellikle eşleşmediği sonucuna ulaşılmıştır. İhracat ve ithalat fiyat esneklik tahminlerinin birlikte elde edilmesine imkan tanımayan test tekniklerinin uygulanmasının, esnekliklerin mutlak değerleri toplamının 1'den büyük olması önkoşulunun sağlanmasını imkansız hale getirdiği ifade edilmiştir. Diğer test tekniklerinin ise Marshall-Lerner koşulunu standart hataları dikkate almadan, sadece nokta tahminleri esas alarak test ettikleri belirtilmiştir. Çalışmada ele alınan makalelerin elde ettiği sonuçlar (200 tahminden 91'i) basit bir anlamlılık testi ile sınımanmış ve Marshall-Lerner koşulunun sağlandığı durumların yarısında aslında sonuçların anlamlı olmadığı bulunmuştur. Anlamlılık testi uygulanmadan çalışmaların %62'sinde Marshall-Lerner koşulu sağlanırken, anlamlılık testi uygulandığında bu oranın %27 olduğu görölmüştür. Yazarların 29 ülke için yaptığı kendi hesaplamalarında ise geçmiş çalışmalarda olduğu gibi Marshall-Lerner koşulunun varlığı ispatlanamamıştır. Modelde, beklenen görelili fiyat etkilerinin hesaplanmasında yanlış belirlemeye ilişkin kanıtlar olduğu ve ayıca ithalat ile ihracat esnekliklerinin anlamlı düzeyde 1'den farklı olmadığı ifade edilmiştir.

Türkay (2014), Türkiye için 1980-2012 yıllarına ait verileri kullanarak kısa ve uzun dönemde Marshall-Lerner koşulunun geçerliliğini analiz etmiştir. Esneklik yaklaşımını test etmek için Bahmani-Oskooee ve Niroomand (1998) tarafından geliştirilen talep modelleri temel alınmış ve Türkiye'nin ithalat, ihracat, GSYH verileri ile ithalat ve ihracat fiyat endeksleri, dünya

gayrisafi hasılası kullanılmıştır. Eşbütünleşme testleri ve hata düzeltme modeli ile sınanan ithalat ve ihracat talep fonksiyonları tahmin sonuçlarına göre ihracat ve ithalat esneklikleri 1'den büyük olup Marshall-Lerner koşulunun varlığını desteklemektedir. Bununla birlikte kısa dönemde değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Uzun vadede ise devalüasyonun cari açığı azaltmada etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Cari açıkların sürdürülebilirliği üzerinde yoğunlaşan çalışmalarda, sürdürülebilirliğe ilişkin farklı sonuçlar elde edilmiştir. Milesi-Ferretti ve Razin (1996), sürdürülebilirlik göstergeleri olarak GSYH'ye göre dış borç düzeyi, dış borcun faiz yükü, ihracatın GSYH'ye oranı, reel döviz kuru seviyesi, ulusal tasarruf ve yatırımların düzeyi, mali denge olarak tanımlanmış ve Binatlı ve Sohrabji (2008) tarafından söz konusu çalışma ile çizilen çerçeve izlenmiştir. Milesi-Ferretti ve Razin, kalıcı cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinde yüksek tasarrufların ve yüksek açıklık derecesinin önemli faktörler olduğu ve örneklem ülkelerde cari açığın sürdürülemez olduğunu, Binatlı ve Sohrabji ise Türkiye'nin devam eden zayıf dış borç pozisyonu sebebiyle cari açığın gelecekteki sürdürülebilirliği endişe uyandırıcı olarak değerlendirmiştir. Husein (2014), örneklem 9 MENA (Middle East and North Afrika) ülkesi için cari açıkların sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır. Wu, Chen ve Lee (2001), G7 (Group of Seven- Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya, Kanada) ülkelerinin hiçbirinin uluslararası borçlarında temerrüde düşme eğiliminde olmadığı sonucuna ulaşırken Freund (2005), endüstrileşmiş ülkelerde sürdürülebilirlik düzeyinin ülkeden ülkeye değiştiğini bulmuştur.

Milesi-Ferretti ve Razin (1996a) tarafından yapılan çalışmada, 1970lerin sonunda, 1980lerin ve 1990ların başında büyük ve sürekli cari işlemler açığı yaşayan üç Latin Amerika ülkesi Şili, Kolombiya, Meksika ve üç Doğu Asya Ülkesi Kore, Malezya, Tayland'ın tecrübelerini karşılaştırarak cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliğine ilişkin bir değerlendirme ortaya konulmuştur. Potansiyel sürdürülebilirlik göstergeleri olarak GSYH'ye göre dış borç düzeyi, dış borcun faiz yükü, ihracatın GSYH'ye oranı, reel döviz kuru seviyesi, ulusal tasarruf ve yatırımların düzeyi, mali denge tanımlanmıştır. Daha sonra dış krizlerin (döviz kurunda bir çöküşün ardından uluslararası mali yardım veya dış borcun yeniden görüşülmesi) tahmin edilmesinde bu göstergelerin rolü araştırılmıştır. Ülke tecrübelerinin irdelenmesi, 1970lerin sonunda/1980lerin başında yaşanan geniş cari açıklarla 1990ların başında yaşanan açıklar arasındaki farkları vurgulamıştır. İncelenen ülkelerin çoğunda önceki dönem, geniş mali açıklar ve reel döviz kuru artışı; mali ayarlama ölçüleri ile birlikte devalüasyon ile tanımlanmaktadır.

1990ların başındaki büyük ve sürekli cari işlemler açığı ise özel kesim tasarrufları ve yatırımları arasındaki dengesizliği yansıtmaktadır. Sermaye hesabı açısından bakıldığında, önceki dönem akımlarının ticari bankalardan ve resmi kredi mercilerinden borçlanma olarak gerçekleştiği 1990ların ilk yıllarında, daha açık bir sermaye hesabı, doğrudan yabancı yatırımlar ve borçlar, özsermaye portföy akımları daha önemli bir rol oynamıştır. Bölgesel farklılıklar ile bağlantılı olarak, örneklem Doğu Asya ülkeleri yüksek yatırım ve tasarruf oranlarına sahiptir ve yüksek büyüme oranlarını yansıtmakta ve ihracat GSYH'nin daha büyük bir bölümünü temsil etmektedir. Çalışmada ortaya konulan analiz kalıcı cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinde yüksek tasarrufların ve yüksek açıklık derecesinin önemli faktörler olduğuna işaret etmektedir. Bu makalede tanımlanan sermaye hesabı ve makroekonomik göstergeler açısından cari hesap dengesizliklerinin gelişimindeki dönüm noktalarının karakterize edilmesi de potansiyel bir yaklaşım olarak önerilmiştir. Bu dönüm noktalarına tüketimde veya ekonomik faaliyetlerde keskin düşüşler şeklinde çeşitli makroekonomik olumsuzlukların eşlik etmesi durumunda cari açıkların sürdürülemez olduğu öne sürülmüştür.

Ulusal net borç değişikliklerini ölçen cari hesapların, açık bir ekonomi için dönemler arası planlamanın önemli bir unsuru olduğunu ifade eden Wu, JL. , Chen, SL., Lee, HY. (2001) tarafından yapılan çalışmada, G7 ülkeleri için 1973 yılı ikinci çeyreğinden 1998 yılı dördüncü çeyreğine kadar olan üçer aylık veriler kullanılarak cari işlemler açığının sürdürülebilir olup olmadığı araştırılmıştır. Cari İşlemler hesabının durağanlığı, ihracat ve ithalat arasındaki eşbütünlükleme ile eşbütünlükleme vektörünün (1, -1) aralığında sınırlanmış olup olmadığının test edilmesi ile incelenmektedir. Bu yaklaşım ihracat ve ithalat arasındaki uzun dönem ilişkiye odaklanmaktadır. Eşbütünlükleme vektörü (1, -1) aralığında ise cari işlemler hesabı sürdürülebilir kabul edilmektedir. Eşbütünlükleme katsayılarının anlamlılığının sınanmasına imkan veren Kao ve Chiang (1998) tarafından geliştirilen yöntem izlenerek ihracat ve ithalat arasındaki eşbütünlükleme test edilmiştir. İhracat, mal ve hizmet ihracatı olarak, ithalat ise mal ithalatı, net transfer ödemeleri ve hizmetler ile net faiz ödemeleri olarak ölçülmüş ve GSYH'nin yüzdesi olarak hesaplanmıştır. Panel eşbütünlükleme temelinde, ihracat ve ithalatın arasında eşbütünlükleme olduğu ve eşbütünlükleme katsayısının anlamlı düzeyde 0'dan farklı olduğu fakat anlamlı bir düzeyde 1'den farklı olmadığı bulunmuştur. Bu bulgular sanayileşmiş ülkelerin dış borçlarının ve cari açıklarının sürdürülebilir olduğunu ispatlamaktadır. G7 ülkelerinin hiçbirinin uluslararası borçlarında temerrüde düşme eğiliminde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Freund (2005) cari açığın sürdürülemez hale geldiği bir eşik değerin var olup olmadığını değerlendirilmesi amacıyla endüstrileşmiş ülkelerde cari hesabın denkleştirme dinamiklerini incelemiştir. 1980-1997 döneminde, büyük bir cari açığı izleyen cari dengede sürekli iyileşme sürecinin 25 bölümden oluştuğu belirlenmiştir. Cari işlemler açığı GSYH'nin %5'i düzeyine geldiğinde, cari hesapta tipik bir tersi yönde hareket olduğu ancak gerçek sürdürülebilirlik düzeyinin ülkeden ülkeye değiştiği bulunmuştur. Bu terse dönen hareketin gelir artışında yavaşlama ve reel döviz kurunda %10-20 düzeyinde ciddi bir değer düşüşü ile birlikte 3-4 yıllık bir süreç aldığı gözlemlenmiştir. Reel ihracat artışı, azalan yatırım ve bütçe açığının GSYH'ye oranında nihai bir düzeltmenin de denkleştirme sürecinin muhtemel parçaları olduğu ifade edilmiştir. Cari hesapta tersine dönen hareketin başlamasına ilişkin öngörülerde bulunamadığı ancak GSYH'de artışın söz konusu hareketin öncüsü olduğuna ilişkin bazı zayıf kanıtlar bulunduğu belirtilmiştir. Para politikasının cari hesabın denkleştirilmesinin kolaylaşmasında önemli bir rol oynadığı ancak şaşırtıcı şekilde mali politikanın denkleştirme sürecine etkisi olmadığı bulunmuştur. Araştırmacı bu sonuçların, endüstrileşmiş ülkelerde cari hesapta tersine dönen hareketlerin ekonomide yaşanan durgunluk ve yeniden toparlanma döngüsü ile ilişkili olduğunu ispatladığını bulgulamıştır.

Togan ve Berument (2007), Türkiye'nin cari açığının sürdürülebilirliğini analiz ettikleri çalışmada metodolojik bir çerçeve sunmayı amaçlamışlardır. İhracat ve ithalat talep fonksiyonlarının ampirik belirlenmesi ve bu ampirik tahminler ile dış borç dinamiklerinin temel belirleyicilerinin ayırt edilmesi temelinde cari açığın sürdürülebilirliği için ayrıntılı bir çerçeve çizmişler, gelecek yıllara ilişkin sürdürülebilirlik senaryoları ortaya koymuşlardır. İlk olarak, tüm değişkenlerin eşit olduğu durumda, cari açığın sürdürülebilirliğinin reel efektif döviz kurunda mutlaka bir değer düşüklüğü gerektireceği anlamına gelmeyeceği, çünkü cari hesabın belirleyicilerinin gelecekte daha olumlu bir şekilde gelişebileceği ve rasyonel ajanların beklentilerinin bu gelişmeler doğrultusunda olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Cari hesabın belirleyicilerinin gelişmesiyle, Türkiye'nin AB'ye katılımı durumunda olduğu gibi, daha başka iyileşmeler beklenebileceği ve ekonominin yüksek gelirli ülkelerle yakınsama için gerekli olan yüksek tempoda büyümeye devam edeceği, daha yüksek dış borç ödemelerinin daha yüksek gelirler ile finanse edilebileceğine vurgu yapılmıştır. Türkiye'nin AB'ye katılımının gerçekleştiği senaryoda, diğer yeni AB üyesi ülkelerde olduğu gibi, güçlü bir yatırım iklimi ile desteklenerek Türkiye'nin daha yüksek miktarda doğrudan yabancı yatırım çekebileceği ifade edilmiştir. AB ile gümrük birliğinin tarım sektörünü de kapsadığı durumda, Türkiye'nin bu sektördeki önemli potansiyeli sayesinde, net tarım ürünleri ihracatının önemli ölçüde

artabileceği ve bu durumun cari hesabın sürdürülebilirliğinde yapısal bir iyileşme yaratacağı görülmüştür. Son olarak, ticaret açığının bir ölçüde donanım cinsi eşya ithalatını yansıttığı ve bunun, verimlilik ile kapasite artışına katkı sağlayacağı, ihracat kapasitesinin artabileceği ve böylece cari açığının sürdürülebilirliğinde doğrudan bir iyileşme sağlayabileceği sonucuna varılmıştır.

Binatlı ve Sohrabji (2008), Türkiye'nin 2005-2007 yılları arasında çok büyük bir cari açığa sahip olmasına rağmen kriz yaşamamış olmasını sağlayan faktörleri incelemiş ve önümüzdeki yıllarda cari hesap pozisyonunun sürdürülebilirliğini araştırmıştır. Milesi-Ferretti ve Razin (1996a) tarafından ortaya konulan ve yapısal faktörler, makroekonomik politika, siyasi koşullar ile piyasa beklentilerini içeren kapsamlı çerçeve izlenerek Türkiye için kriz öncesi dönemlerde cari hesabın sürdürülebilirliğini etkileyen faktörler sınanmıştır. Yapısal özellikler; reel GSYH büyüme oranı ve yatırım, reel net doğrudan yabancı yatırım girişi, reel net yabancı portföy girişleri, reel ihracat, reel dış borç değişkenlerinin GSYH'ye oranları, ticaret hadleri, reel faiz oranı, kısa vadeli borç/dış borç oranı, yabancı döviz rezervleri/dış borç oranı olarak sıralanmıştır. Makroekonomik politika göstergeleri ise reel efektif döviz kuru endeksi, enflasyon oranı, mali açık/GSYH ve faiz ödemeleri/GSYH oranlarını içermektedir. Söz konusu modele yazarlar tarafından üçüncü bir kategori olarak küresel sürdürülebilirlik göstergeleri eklenmiş ve çerçeve genişletilmiştir. Reel dünya GSYH büyüme oranı, reel AB GSYH büyüme oranı, reel dünya faiz oranları ve reel petrol fiyatları küresel sürdürülebilirlik göstergeleri olarak tanımlanmıştır.

Cari açığın sürdürülemez hale gelmesinde rol oynayan faktörlerin belirlenmesi amacıyla belirli 1991-2006 yılları arasındaki belirli dönemler analiz edilmiştir. Ele alınan beş dönemden ikisi 1994 ve 2001 krizlerine yol açan 1991-1993 ve 1998-2000 yıllarını kapsamaktadır. Bu iki dönem ve krizsiz üç dönemin (2002-2004, 2003-2005 ve 2004-2006) karşılaştırmalı analizi 2005, 2006, 2007 yıllarında Türkiye'nin krizden nasıl kaçınabildiğine ışık tutmaktadır. Bu analiz ayrıca gelecekteki sürdürülebilirlik için çıkarımlarda bulunmaya imkan sağlamıştır. Türkiye'nin yapısal özelliklerinin ve makroekonomik politika göstergelerinin çoğunun krizsiz dönemlerde iyileştiği sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin ihracat pozisyonundaki yükseliş trendi ticaret dengesini desteklemiştir ve böylece cari hesap pozisyonunu geliştirmiştir. Dış borç pozisyonunun Türkiye ekonomisi için bir zayıflık olduğu, diğer yapısal özelliklerin ise hiçbirinin analiz edilen dönemlerde önemli bir rol oynamadığı görülmüştür. Mali göstergeler ve döviz kuru hareketleri gibi tüm makroekonomik politika göstergelerinin yaşanan krizlerde

önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Yapısal ve makroekonomik politika göstergelerine dayanarak dış borç ve döviz kuru pozisyonunda bazı kırılganlıklar olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, ihracatta ve mali pozisyonda bazı iyileşmeler yaşanmıştır. Böylece, şimdiki dönem kriz dönemleriyle karşılaştırıldığında daha az kırılganlık göstermektedir ve bu durum Türkiye'nin 2005-2007 yılları arasında neden kriz yaşamadığını açıklamaktadır. Petrol fiyatlarının yanı sıra küresel göstergeler de Türkiye'nin cari açık pozisyonunu kötüleştirmekten çok yardımcı olmuştur. Yine de, Türkiye'nin devam eden zayıf dış borç pozisyonu sebebiyle cari açığın gelecekteki sürdürülebilirliği endişe uyandırıcı olarak değerlendirilmiştir.

Husein (2014) 9 MENA ülkesi için yaptığı çalışmada, ihracat ve ithalat arasında eşbütünleşme olup olmadığını yıllık veriler ile sınır testi yaklaşımı çerçevesinde araştırmıştır. Eşbütünleşme bulguları ticaret dengesizliğinin sürdürülebilir olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, CUSUM (cumulative sum of the recursive residuals) ve CUSUMSQ (CUSUM of squares) testleri tahmin edilen parametrelerin kararlılığını doğrulamaktadır. İncelenen 4 ülke, İran, İsrail, Tunus ve Ürdün, için ihracat ve ithalatın eşbütünleşik olduğu görülmüştür. Araştırmacıya göre, sonuçlar bu ülkelerin uluslararası bütçe kısıtlarını ihlal etmediğini işaret etmektedir. Bu ülkelerde uzun dönem esneklikleri tahmin etmek için 3 farklı teknik (ARDL, Philip-Hansen ve DOLS) uygulanmış, sonuçlara göre 3 ülke için esnekliklerin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Eşbütünleşmenin varlığı, cari açığın sürdürülebilirliğinin bir göstergesi olarak, gerekli iken, bir ekonominin dönemler arası bütçe kısıtını gerçekleştirmesi için bunun gerekli ve yeterli koşul olmadığı sonucuna varılmış, yalnızca İran ve İsrail örneklerinde uzun dönemli katsayının 1 olduğu belirtilmiştir. Bu bulgu, İran ve İsrail'in dönemler arası bütçe kısıtlarını güçlü bir şekilde, Tunus ve Ürdün'ün ise zayıf bir şekilde, gerçekleştirdiğini ispatlamaktadır ve bunun sonucu olarak cari açığın uzun dönemde sürdürülebilir olduğu görülmüştür.

Cari işlemler hesabının belirleyicileri ve makroekonomik değişkenlerle ilişkisini ele alan çalışmalardan Milesi-Ferretti ve Razin (1998), cari açığı azaltan olayların nedenleri ve sonuçlarını araştırmış ve cari hesap dengesi, açıklık ve rezerv seviyesi gibi yurtiçi değişkenler ile ticaret hadleri şokları, ABD reel faiz oranları ve endüstriyel ülkelerdeki büyüme gibi dış değişkenlerin cari hesap dengesizliklerindeki ani değişiklikleri açıklamada önemli rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. Blanchard ve Giavazzi (2002), AB ve Avro Bölgesinin üyeleri olan Portekiz ve Yunanistan örnekleri üzerinden ekonomik birliğe üye olan küçük ülkelerin büyük

cari açıklar yaşadığı hipotezinin aslında doğru olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamış, bu ülkelerin cari açıklarının endişe uyandıracak ve azaltmak için önlem alınmasını gerektirecek seviyede olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Kaufmann, Scharler ve Winckler (2002), cari dengenin belirlenmesinde faiz oranının rolünün önemsiz olduğu ve cari işlemler hesabının bugünkü ve beklenen gelir ile verimlilikteki değişimlere göre harcamaların yeniden dağıtımını tarafından açıklandığı yönünde kanıtlar elde etmiştir. Chinn ve Prasad (2003) ise doğrudan cari işlemler açığının sürdürülebilirliği sorusuna cevap aramaktan ziyade bir ülke için normal kabul edilebilir cari işlemler düzeyine ilişkin bir göstere ortaya koyabilmek amaçladıkları çalışmalarında, cari işlemler dengesi ile hükümetin bütçe dengesi ve net yabancı varlıkların başlangıç stok değerleri arasında pozitif yönlü bir ilişki bulmuştur. Gruber ve Kamin (2007) araştırmalarında Chinn ve Prasad tarafından geliştirilen yaklaşımı izlemiş, model mali krizleri temsil eden bir değişken eklenerek geliştirmiştir. Barnes, Lawson ve Radziwill (2010) ile Yang (2011) tarafından yapılan çalışmalarda ise cari işlemler hesabına dönemler arası yaklaşım esas alınmıştır.

Milesi-Ferretti ve Razin (1998) tarafından yapılan bir diğer çalışmada, düşük ve orta gelirli ülkelerde cari hesap dengesizliklerindeki keskin düşüşlerin nedenleri ve sonuçları araştırılmıştır. Cari açığı azaltan olayların nedenlerini analiz ederken aynı zamanda benzer olayların neden farklı makroekonomik sonuçları olduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Ele alınan olaylar üçer yıllık ortalamalar temelinde tanımlanmıştır ve iki koşulu sağlamaktadır: üç yıllık bir dönemde olaydan önceki üç yıla göre GSYH'nin en az %3'ü düzeyinde cari açıktaki bir azalma yaratması ve olaydan sonraki cari açığın maksimum değerinin olaydan önceki üç yılda görülen minimum açıktan daha büyük olmaması. Makroekonomik değişkenler; ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir, milli gelirin kesri olarak mali denge, milli gelir içinde yatırımların payı olarak belirlenmiştir. Dış değişkenler olarak; milli gelir içinde resmi transferlerin payı hariç cari hesap dengesi, milli gelir içinde resmi transferlerin payı, tüketici fiyat endeksi bazlı reel efektif döviz kuru, ticaret hadleri ile ihracat ve ithalatın ortalama milli gelir içindeki payı seçilmiştir. Dış varlıklar ve yükümlülükler; ithalatın kesri olarak döviz rezervi, dış borcun ihracata oranı, faiz ödemelerinin GSMH'ye oranı, imtiyazlı borçların toplam dış içindeki payı, kamu borcunun toplam borç içindeki payı, kısa vadeli borçların toplam borç içindeki payı, doğrudan yabancı yatırımların milli gelir içindeki payı olarak tanımlanmıştır. ABD reel faiz oranları ve endüstriyel ülkelerdeki reel büyüme ise Dünya değişkenleri olarak alınmış, ayrıca kıta ve zaman kuklaları kullanılmıştır. Cari açığın yüksek olduğu ülkelerde keskin düşüşlerin daha çok yaşandığı görülmüştür. Ani değişiklikleri nelerin tetiklediği ve hangi faktörlerin bu ani değişikliklerin maliyetini açıkladığı sorularına cevap aradıkları

çalışmada, hem cari hesap dengesi, açıklık ve rezerv seviyesi gibi yurtiçi değişkenlerin hem de ticaret hadleri şokları, ABD reel faiz oranları ve endüstriyel ülkelerdeki büyüme gibi dış değişkenlerin cari hesap dengesizliklerindeki ani değişiklikleri açıklamada önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, daha az değerlendirilmiş reel döviz kuruna, yüksek yatırıma ve ani değişiklikten önce açıklığa sahip ülkelerde cari dengede keskin düşüş sonrası hızlı büyüme eğilimi olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur.

Blanchard ve Giavazzi (2002), AB ve Avro Bölgesinin üyeleri olan Portekiz ve Yunanistan örnekleri üzerinden ekonomik birliğe üye olan küçük ülkelerin büyük cari açıklar yaşadığı hipotezinin aslında doğru olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Yazarlar, ekonomik bütünleşmenin cari hesap dengesine etkisini yatırımdan çok tasarruf kanalıyla ilişkilendirmiştir. İlk olarak, açık ekonomi modeli kullanılarak mal piyasası ve finansal piyasa entegrasyonunun nasıl tasarrufta azalmaya yatırımda artışa ve dolayısıyla büyük cari açıklara neden olduğu gösterilmiştir. Daha sonra 1975 yılından itibaren OECD ülkeleri panel veri bulgularına bakılmıştır. Portekiz ve Yunanistan'ın son dönemde yaşadığı gelişimin aslında daha genel bir gelişimin parçası olduğu, cari hesap pozisyonlarının giderek ülkelerin kişi başına düşen üretim miktarı ile ilişkili hale geldiği, bu gelişimin OECD ülkeleri içinde görülebildiği ancak AB ve Avro bölgesinde içinde daha güçlü olduğu kanıtlanmıştır. Söz konusu gelişimin yatırımda bir artıştan çok tasarruflarda, sıklıkla özel kesim tasarruflarında, bir azalış kanalıyla gerçekleştiği görülmüştür. Portekiz ve Yunanistan'ın yakın dönem tarihinin panel veri regresyon bulgularıyla büyük ölçüde tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İç ve dış mali piyasanın liberalleşmesi ve gelecekteki büyüme beklentisi sebebiyle özel kesim tasarruflarının düşüklüğü ile yüksek yatırım büyük cari açıkların ana sebebi olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar, Feldstein-Horioka hipotezinin tetiklediği araştırmalarda elde edilen yatırım-tasarruf arasında yüksek bir çapraz korelasyon olduğu bulgusu ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarlı olarak, zamanla bu korelasyonun özellikle Avro bölgesinde oldukça azaldığı gösterilmiştir. Avro bölgesi ülkelerinin karşı karşıya olduğu cari hesap dengesinin ihmal edilebilir düzeyde olduğu, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerin ise cari açıklarının endişe uyandıracak ve azaltmak için önlem alınmasını gerektirecek seviyede olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaufmann, Scharler ve Winckler (2002) Avusturya'nın cari işlemler hesabının federal bütçe açıkları tarafından mı yoksa tüketim ve yatırım harcamalarının dönemler arası yeniden dağıtımı tarafından mı yönlendirildiğini araştırmıştır. VECM (vector error correction model) ve VAR

(vector autoregression) analizleri ile yapılan tahminlerde cari işlemler dengesi, bütçe fazlası, hükümet harcamaları, dış ticaret hadleri, uzun vadeli reel faiz oranı, işgücü verimliliği, GSYH değişkenleri ile Avusturya'nın en önemli ticari ortaklarından olan Almanya'nın sanayi üretimi dış gelir için temsili değişken olarak kullanılmıştır. Yazarlar 1976-1997 dönemine ait mevsimsellikten arındırılmış çeyrek dönemlik verilerle yaptıkları çalışmada, cari açığın esasen dönemler arası tüketim ve yatırım harcamaları tarafından uyarıldığına ilişkin kanıtlar elde etmiştir. Bütçe açığı ve cari açık arasındaki bağlantının faiz oranı tarafından sağlandığına ilişkin geleneksel görüşün aksine bu değişkenin cari dengenin belirlenmesindeki rolünün önemsiz olduğu belirlenmiştir. Cari dengenin sistemdeki çeşitli şoklara verdiği tepki incelendiğinde, cari işlemler hesabının bugünkü ve beklenen gelir ile verimlilikteki değişimlere göre harcamaların yeniden dağıtımını tarafından açıklandığı ortaya konulmuştur. İndirgenmiş beklenen net üretimdeki değişim olarak yorumlanan tahmin edilmiş örtük cari hesap, tüketim ve yatırım harcamalarının zamanlararası yeniden dağıtımını tarafından belirlenen cari hesabın bugünkü hareketini izlemektedir.

Chinn ve Prasad (2003), 1971– 1995 dönemine ait verilerini kullanarak 18 gelişmiş ve 71 gelişmekte olan ülke için uzun dönemli tasarruf-yatırım dengesi perspektifinden cari işlemler dengesi belirleyicilerine bakmışlardır. Bu çalışmada, doğrudan cari işlemler açığının sürdürülebilirliği sorusuna cevap aramaktan ziyade bir ülke için normal kabul edilebilir cari işlemler düzeyine ilişkin bir gösterge ortaya koyabilmek amaçlanmış ve kalkınmışlık düzeyi, nüfus yapısı, hükümetin bütçe dengesi gibi yapısal ve makroekonomik göstergelere odaklanılmıştır. Literatürde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yapılmış çoğu çalışmanın aksine cari işlemler dengesi ulusal tasarrufu belirleyen bağımsız bir değişken olarak değil tasarruf-yatırım dengesini belirleyen makroekonomik ve yapısal farklılıkların bir çıktısı olarak ele alınmıştır. Bağımlı değişken cari işlemler hesabı, GSYH'nin oranı olarak ifade edilirken negatif değerler cari açığı temsil etmektedir. Bağımsız değişkenler ise hükümet bütçe dengesi, görece gelir, bağımlılık oranları, ortalama GSYH büyüme oranı, ticari dalgalanma hadleri, sermaye kontrolü ölçüleri, açıklık derecesi ve finansal derinleşme olarak belirlenmiştir.

Afrika ülkelerinin örneklemin dışında tutulduğu zaman kesiti tahminlerinde, gelişmekte olan ülkelerde ticaret hadlerinin cari işlemleri belirlemede önemli rolü olduğu, ticaret hadlerindeki değişikliklerin cari işlemler fazlasıyla birlikte olduğu sonucuna ulaşırken OLS (ordinary least squares) kullanılan panel tahminlerde ticaret hadlerindeki değişim ile cari işlemler bilançosu arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki bulmuşlardır. Gelişmiş ülkeler için ticaret hadleri ve cari

denge arasındaki ilişkinin ise negatif yönlü olduğu görülmüştür. Hükümet bütçe dengesi, net dış varlık pozisyonunun başlangıç düzeyi, gelişmekte olan ülkelerde finansal derinlik göstergeleri ve cari denge arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğu görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde, ticari dalgalanmaların yüksek oluşunun yüksek cari işlemler fazlası veya düşük cari işlemler açığı ile ilişkili olduğu ve bu durumun muhtemelen, makroekonomik belirsizliğin çok yüksek oluşu sebebiyle ülke içi tasarrufların artması ve yatırımlar üzerinde negatif etki yaratmasına sebep olduğu ifade edilmiştir. Göreli bağımlılık oranı gibi değişkenlerin ise cari işlemler dengesindeki orta vadeli değişimlerden ziyade kısa dönemli değişmelerin açıklanmasında çok daha önemli olduğu görülmüştür. Gelişmekte olan ülkeler için uluslararası ticarete açıklık derecesi ile cari açık arasında zayıf bir ilişki olduğu, sermaye kontrolleri ile ortalama GSYH büyüme oranı göstergeleri gibi önemli bir takım değişkenlerin ise cari işlemler dengesi ile sistematik bir ilişki içinde olduğu bulunmuştur.

Gruber ve Kamin (2007)'e ait çalışmada, son yıllarda ortaya çıkan küresel cari dengesizlikler hakkında ortaya sürülen bazı açıklamalar değerlendirilmiş, özellikle ABD'nin büyük cari açığı ve gelişmekte olan Asya ekonomilerinin verdiği büyük cari fazla üzerinde durulmuştur. Chinn ve Prasad (2003) tarafından geliştirilen yaklaşım esas alınarak, 1982-2003 dönemine ait verilerle 61 ülke için cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranı panel regresyon modelleri ile tahmin edilmiştir. 1982-1986, 1987-1991, 1992-1996, 1997-2003 dönemleri için ortalamalar alınarak her bir 61 yatay kesit veri için 4 gözlem dönemi elde edilmiştir. Literatürde açıklayıcı değişkenlerin; kişi başına düşen gelir, nispi büyüme oranları, mali denge, demografik değişkenler, ekonomik açıklık gibi cari işlemler hesabının standart belirleyicileri olduğu bir model ile 1997-2003 dönemi için ne ABD'nin cari açığının ne de gelişmekte olan Asya ekonomilerinin verdiği cari fazlanın hesaplanmasının mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, iç talebi sınırlaması ve cari işlemler dengesini yukarı itmesi beklenen, mali krizleri temsil eden bir değişken eklendiğinde model, 1997 yılından bu yana Asya ekonomilerinin pek çoğunun cari fazla yönündeki hareketini açıklayabilmektedir. Yine de, model Asya'nın cari işlemler fazlası ile ilişkili sermaye çıkışlarının neden öncelikle ABD ekonomisine kanalize olduğunu açıklayamamaktadır. Modelin ABD'nin genişleyen dış açığını açıklayamamasının muhtemel iki nedeni olabileceği; bunlardan ilkinin son yıllarda modeldeki açıklayıcı değişkenler ile ABD cari açığı arasındaki bağlantının görüldüğünden daha az olabileceği, diğer bir nedenin ise cari açığın modelde yer verilmeyen tüketimdeki bağımsız hareketler gibi faktörlere bağlı olarak büyümüş olabileceği ifade edilmiştir. Gözlemcilerin güçlü büyüme performansı ve elverişli kurumsal yatırım ortamı unsurlarının yabancı yatırımları

ABD'ye çektiğine işaret ettiği ifade edilerek yazarlar tarafından bu alanlardaki iyi performansın önemli ölçüde cari açığı azalttığına dair güçlü kanıtlar bulunmuştur.

Barnes, Lawson ve Radziwill (2010) tarafından yapılan çalışmada, 1990'ların başından itibaren Avro bölgesi ülkelerinde yaşanan cari işlemler dengesinden sapmaların artışına odaklanılmış ve cari dengesizliklerin belirleyicileri araştırılmıştır. Cari işlemler hesabına zamanlararası yaklaşım çalışmanın teorik çerçevesini oluşturmuştur. Model, 1969 yılından itibaren 5 yıllık dönemlerin ortalamaları ile OECD ülkelerinden oluşan bir örneklem için tahmin edilmiştir. Bağımlı değişken cari işlemler açığı, nominal GSYH'nin oranı olarak ifade edilirken bağımsız değişkenler olarak demografik göstergeler, uluslararası petrol fiyatları, kişi başına düşen GSYH, GSYH büyüme oranı, reel faiz oranı, hükümetin net borç yükü, net dış varlıkların başlangıç stok değeri, doğal işsizlik ve dışa açıklık oranı olarak belirlenmiştir. Dönemlerin ortalamaları alınarak konjonktürel etkilerden ve verideki diğer yüksek frekanslı gürültüden soyutlanmak amaçlanmıştır. Avro bölgesinde, cari dengesizliklerin önemli bir kısmının temel makroekonomik faktörlerden kaynaklandığı görülmüştür. Demografik faktörler çoğu durumda önemli rol oynamıştır. İrlanda gibi genç nüfusu görece yüksek olan ülkelerde cari açık oluşurken Almanya gibi bağımlı nüfus oranı düşük olan ülkelerde tasarruflar artmış ve cari fazla oluşmuştur. Gelir ve büyümenin de cari işlemler üzerine etkisi olduğu ancak bu etkinin nispeten küçük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başlangıç net yabancı varlık pozisyonunun dönem boyunca cari dengesizlikler üzerinde büyük bir etkisi olduğu, ticari açıklık ve yapısal katılıkların ise cari işlemler dengesini iyileştirici yönde etki gösterdiği görülmüştür. Temel faktörlerin cari dengesizliğin yönünü genellikle açıklayabildiği ancak boyutunu tam olarak açıklayamadığı ifade edilmiştir. Avro bölgesi ülkelerinin yanı sıra ABD'nin cari işlemler açığının büyük bir bölümünün de temel faktörlerce açıklanamadığı görülmektedir. Bazı Avro bölgesi ülkelerinde son dönemde yaşanan beklenmedik ölçüde büyük dengesizliklerin maliye politikası, konut patlaması ve Avro bölgesi üyeliği gibi faktörler tarafından açıklanamayacak boyutta olduğu, muhtemel bir açıklamanın güçlü mali piyasa entegrasyonu olabileceği değerlendirilmiştir.

Yang (2011), 8 seçilmiş gelişmekte olan Asya ekonomisinde 1980-2009 dönemine ait 3 aylık veriler ile net yabancı varlıkların başlangıç stok değerleri, uluslararası ticarete açıklık derecesi, reel döviz kuru ve görece gelirin cari işlemler dengesi üzerindeki uzun dönemli ve kısa dönemli etkisini eşbütünleşik VAR yöntemi kullanarak analiz etmiştir. Cari işlemler hesabına dönemler arası yaklaşımı esas alan çalışmada, gelişmekte olan Asya ekonomilerinde cari işlemler

hesabındaki hareketlerin farklı yapıda olduğu ve bu durumun ülkelerin konjonktürel dalgalanmalara göre yapısal farklılıklarının bir göstergesi olduğu bulunmuştur. Net yabancı varlıkların başlangıç stok değerleri ile uluslararası ticarete açıklık derecesinin cari hesapların uzun dönemdeki hareketlerinin açıklanmasında önemli faktörler olduğu, ayrıca reel döviz kuru, görelî gelir ve cari denge arasında uzun dönemde güçlü, anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Çalışmada ele alınan Çin dışındaki ülkelerin cari işlemler hesabında bir kendinden ayarlama mekanizması bulunduğu, kısa dönem denkleştirmesinin uzun dönem dengesine doğru kademeli bir yol izlediği görülmüştür. Çin'in cari dengesinin net yabancı varlıkların başlangıç stok değeri, uluslararası ticarete açıklık derecesi, reel döviz kuru ve görelî geliri tarafından belirlenmediği, ancak kısa dönemde cari dengenin reel döviz kurundaki değişikliklere tepki verdiği bulunmuştur. Ayrıca Çin örneğinde, cari işlemler hesabının hem kısa hem de uzun dönemde net yabancı varlıkların başlangıç stok değerlerindeki dalgalanmalarda önemli bir faktör olduğu ve bu bulgunun cari işlemler hesabının net yabancı varlıkların başlangıç stok değerlerinin kontrolünde bir politika aracı olarak kullanılabileceğini gösterdiği ifade edilmiştir.

5.2 DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN CARİ DENGeye ETKİLERİNE İLİŞKİN AMPİRİK LİTERATÜR

Görg (2000) tarafından yapılan çalışmada, ABD ile AB ülkeleri arasında gerçekleşen ticaret DİR kapsamında incelenmiştir. Bu amaçla, 1988-1994 yılları arasında 14 imalat sektörüne ait veriler sabit etkiler panel veri regresyon teknikleri kullanılmıştır. DİR, doğrudan yabancı yardım, sektörel işgücü maliyeti ve ülkenin bir sektörde sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlük, değişkenlerinin bir fonksiyonu olarak tanımlanmıştır. Ülkeye özgü zamanla değişmeyen gözlemlenemeyen etki (kültür ve dil gibi), sektöre özgü zamanla değişmeyen gözlemlenemeyen etki (teknoloji seviyesi gibi), döneme özgü hata terimi değişkenleri de modele eklenmiştir. Bir ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüklerin o ülkenin ABD ile olan DİR kapsamı ticaretini olumlu yönde etkilediği, aynı zamanda çevre ülkelerde ABD doğrudan yatırımlarının bulunduğu ve bu durumun DİR kapsamı ticaretin en azından bir bölümünün aynı çok uluslu şirketin farklı tesisleri arasında firmalar arası ticaret bulunduğuna işaret ettiği sonucuna ulaşılmıştır. DİR kapsamında ABD'den gerçekleştirilen ithalatın yüksek ücretle temsil edilen yüksek beceri sahibi işgücüne sahip ülkelere hareket ettiği görülmüştür. AB ülkeleri tarafından DİR kapsamında ABD'den gerçekleştirilen ithalatın, bu ülkelerdeki ihracatın ithalatı karşılama oranı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Bustillo ve Rodriguez (2011), AB ülkeleri için 1995-2000 yılları arasında ticari birleşmelerin ticaret rejimleri üzerindeki etkisini ampirik olarak ele almıştır. İkili dahilde ve hariçte işleme rejimleri kapsamı ticaret akımları modelin içsel değişkenleridir ve bu değişkenler uluslararası dış kaynak kullanımını temsil etmektedir. Literatür ve yeni ticaret modelleri izlenerek GSYH, ele alınan ülkenin Pazar büyüklüğünü temsil eden bir değişken olarak eklenmiştir. Elde edilen sonuçlardan, DİR kapsamında gerçekleşen ticaret ile GSYH arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu (istatistiksel olarak önem düzeyi %1) görülmüştür. DİR büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Literatürde Türkiye için DİR'in cari dengeye (veya dış ticaret dengesine) etkilerini konu eden sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Türkiye ekonomisinde DİR'in katkılarının net olarak ortaya konulabilmesi için gerekli olan kapsamlı ve etkin bir veri tabanı bulunmaması bu durumun başlıca nedenlerinden biridir. DİR bağlamında ihracat/ithalat sayılan bazı işlemlerin TÜİK tarafından üretilen istatistiklerde hesaba katılmaması, örneğin eşdeğer eşya kullanımının ithalat rakamlarında yer almaması veya DİR çerçevesinde yurtiçinde gerçekleştirilen bir takım satış ve teslim işlemlerinin ihracat olarak değerlendirilmemesi bir diğer nedendir. Öngörülen ithalat/ihracat ve gerçekleşen ithalat/ihracat değerlerinden hangisinin analize dahil edileceği bir diğer sorundur. DİİB'nin düzenlendiği yıl ile taahhüt edilen ihracatın gerçekleştiği ve belgenin kapandığı yıl genellikle aynı olmamaktadır. İhracat gerçekleştikten sonra ise, ihracat değeri DİİB'nin düzenlendiği yılın ihracat rakamlarına dahil edilmektedir. Dolayısıyla bu zaman farkının varlığı ve standart bir değerinin olmaması yıllar arasında kıyaslama yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Mete ve Yıldız (2017) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de 2003 yılı ilk çeyreğinden 2016 yılı ikinci çeyreğine kadar olan dönemde DİR kapsamında yapılan sektörel ihracat ve ithalatın cari işlemler dengesine etkileri araştırılmıştır. Phillips-Perron birim kök testleri, Engle Granger eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli yöntemleri kullanarak yapılan ampirik analiz sonucunda DİR kapsamında gerçekleştirilen sanayi ve maden ihracatı ile sanayi ithalatında gerçekleşen artışların cari açığı azaltıcı yönde etki ettiği görülmüştür. Yazarlar söz konusu tespitler ışığında DİR kapsamında sanayi ve maden sektörlerinde gerçekleşen ihracatta sağlanan desteklerin artırılması, tarım sektöründe verilen ihracat ve ithalat destekleri ile maden sektöründe verilen ithalat desteklerinin ise azaltılması yönünde politika uygulanması gerektiğini ifade etmektedir.

Eryüzlü (2013), 1996-2012 yılları arasında aylık veri kullanarak DİR ve dış ticaret ilişkisini Türkiye için ekonometrik olarak incelemiştir. Çalışmada kullanılan verilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmış, serilere Engle-Granger eş bütünleşme testi uygulanmış, DİR kapsamı ihracat ve cari açık değişkenleri arasındaki ilişki hata düzeltme modeli ile tahmin edilmiştir. Ampirik bulgulara göre cari açık ve DİR kapsamı ihracat arasında güçlü bir nedensellik bulunmaktadır. Ancak ilginç bir şekilde ihracatın artması cari açığın büyümesine neden olmaktadır. Bu durumun nedeni olarak ithalata dayalı ihracat olgusu gösterilmiştir. DİR'in yurtdışı uygulamalarında böyle bir soruna yol açmadığı ve Türkiye uygulamasında hataların bulunduğu vurgulanmıştır. Buna göre, ara malı ithalatının teşvik ediliyor olması, yerli ara malı üreticilerinin rekabet gücünün ortadan kalkması ve dolayısıyla milli sermaye birikiminin artması yolunda engel oluşturmaktadır. İhracat önemli oranda ithalata bağımlı hale gelmekte ve DİR kapsamı ithalatta alınmayan vergiler bütçede de açık oluşma ihtimalini artırmaktadır. Sistemin yeniden ele alınarak mevzuat düzenlemesine gidilmesi, DİR rejiminin tek bir kurumca yürütülmesi ve kapsamının daraltılması ile yalnızca şartlı maufiyet kapsamında uygulanması çözüm olarak önerilmiştir.

Türkiye için DİR'in etkisine yönelik bu ampirik çalışmalar, iki değişken arası (DİR ve dış ticaret kalemi veya cari işlemler) ilişkiyi inceleyerek konuyu teorik yapıda ele almışlardır. Bu olguyu her ne kadar eşbütünleşme teknikleriyle de ele alsalar, iki değişken arası ilişki (pair-wise) incelemeleri dış ticareti (veya cari işlemleri) etkileyen temel faktörlerin üstünde ve ötesinde DİR'in etkisini ortaya koyamamaktadırlar. Bu tezde ise, DİR makroekonomik perspektifle bir dış ticaret modeline eklenerek, dış ticaret teorisinden destek alan bir ampirik model tanımlanmaktadır. Böylece DİR'in, standart faktörlerin üstünde ve ötesinde dış ticarete etkisinin olup olmadığı irdelenmektedir.

Literatürün daha iyi gözlemlenebilmesi ve anlaşılabilmesi için incelenen çalışmalar kullanılan veri, yöntem ve bulgular itibarıyla Tablo 4'de özetlenmektedir.

Tablo-4: Literatür Özet Tablo

ÇALIŞMA	ÜLKE	YIL	YÖNTEM	BULGULAR
Backus, Kehoe ve Kydland (1994)	11 Gelişmiş Ülke	1960-1990 arası dönemde ülkelere göre değişmektedir	Zaman Serisi Analizi	Ticaret dengesinin, düzenli olarak genel ekonominin tersi yönünde hareket ettiği ve genellikle ticaret hadlerinin bugünkü ve gelecekteki hareketleri ile negatif yönde ancak geçmişteki hareketleri ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur.
Milesi-Ferretti ve Razin (1996)	Şili, Kolombiya, Meksika, Kore, Malezya, Tayland	1970-1995	VAR Analizi	Çalışmada ortaya konulan analiz kalıcı cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinde yüksek tasarrufların ve yüksek açıklık derecesinin önemli faktörler olduğuna işaret etmektedir.
Milesi-Ferretti ve Razin (1998)	86 Düşük ve Orta Gelirli Ülke	1971-1992	OLS, Çok Değişkenli Probit Regresyon Analizi	Cari hesap dengesi, açıklık ve rezerv seviyesi gibi yurtiçi değişkenler ile ticaret hadleri şokları, ABD reel faiz oranları ve endüstriyel ülkelerdeki büyüme gibi dış değişkenlerin cari hesap dengesizliklerindeki ani değişiklikleri açıklamada önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Görg (2000)	ABD ve AB Ülkeleri	1988-1994	OLS, Panel Regresyon Analizi	AB ülkeleri tarafından DİR kapsamında ABD'den gerçekleştirilen ithalatın, bu ülkelerdeki ihracatın ithalatı karşılama oranı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

<p>Wu, Chen ve Lee (2001)</p>	<p>ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Kanada, Japonya</p>	<p>1973 1.Çeyrek'den 1998 4. Çeyrek' e kadar</p>	<p>OLS, FMOLS, DOLS, Panel ve Johansen Eşbütünleşme Testleri, Engle-Granger Birim Kök Testi</p>	<p>Sanayileşmiş ülkelerin cari açıklarının sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.</p>
<p>Blanchard ve Giavazzi (2002)</p>	<p>22 OECD ve 14 AB Ülkesi</p>	<p>1975-2001</p>	<p>Panel Regresyon Tahminleri</p>	<p>Avro bölgesi ülkelerinin karşı karşıya olduğu cari hesap dengesinin ihmal edilebilir düzeyde olduğu, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerin ise cari açıklarının endişe uyandıracak ve azaltmak için önlem alınmasını gerektirecek seviyede olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.</p>
<p>Kaufman, Scharler ve Winckler (2002)</p>	<p>Avusturya</p>	<p>1976 1.Çeyrek'den 1997 4.Çeyrek'e kadar</p>	<p>VECM, VAR Analizi, ADF ve Johansen Eşbütünleşme Testleri</p>	<p>Cari dengenin belirlenmesinde faiz oranının rolünün önemsiz olduğu, cari işlemler hesabının bugünkü ve beklenen gelir ile verimlilikteki değişimlere göre harcamaların yeniden dağıtımı tarafından açıklandığı ortaya konulmuştur.</p>
<p>Lal ve Lowinger (2002)</p>	<p>Endonezya, Kore, Japonya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland</p>	<p>1980 1.Çeyrek'den 1998 4.Çeyrek'e kadar</p>	<p>ADF Birim Kök Testi, Johansen Eşbütünleşme Testi, Hata Düzeltme Modeli</p>	<p>Reel efektif döviz kurundaki değişikliklerin ülkenin ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Japonya dışındaki diğer ülkelerde j eğrisinin varlığı doğrulanmıştır.</p>

Chinn ve Prasad (2003)	18 Endüstrileşmiş Ülke ve 71 GOÜ	1971-1995	Çapraz Kesit, Panel Regresyon Tahminleri, OLS	Cari işlemler dengesi ile hükümetin bütçe dengesi ve net yabancı varlıkların başlangıç stok değerleri arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. GOÜ'de cari işlemler dengesi ile finansal derinleşme ölçütleri arasında pozitif yönlü, uluslararası ticarete açıklık göstergeleri arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur.
Freund (2005)	25 Endüstrileşmiş Ülke	1980-1997	Panel Regresyon Tahminleri, OLS	Cari işlemler açığı GSYH'nin %5'i düzeyine geldiğinde, cari hesapta tipik bir tersi yönde hareket olduğu ancak gerçek sürdürülebilirlik düzeyinin ülkeden ülkeye değiştiği bulunmuştur.
Gruber ve Kamin (2007)	61 Ülke	1982-2003	Panel Regresyon Analizi	Modele mali krizleri temsil eden bir değişken eklendiğinde, 1997 yılından bu yana Asya ekonomilerindeki cari fazla açıklanabilmektedir. Ancak Asya'nın cari işlemler fazlası ile ilişkili sermaye çıkışlarının neden öncelikle ABD ekonomisine kanalize olduğu ve ABD'nin büyüyen dış açığı açıklanamamıştır.
Togan ve Berument (2007)	Türkiye	1970-2005	Johansen Eşbütünleşme Testi, Phillips ve Perron Birim Kök Testleri	Cari açığın sürdürülebilirliği için ayrıntılı bir çerçeve çizmişler, gelecek yıllara ilişkin sürdürülebilirlik senaryoları ortaya koymuşlardır.

Halıcıoğlu (2008)	Türkiye	1980-2005	Granger Nedensellik Testi, ARDL Eşbütünleşme Testi	Türkiye ile ilgili geçmiş sonuçların aksine, ticaret dengesi üzerinde reel devalüasyonun uzun dönemli bir etkisi olmadığı, ancak kısa dönemde j eğrisi olgusunun ispatlandığı sonucuna ulaşılmıştır.
Binatlı ve Sohrabji (2008)	Türkiye	1991-2006	Zaman Serisi Analizi	Türkiye'nin ihracat pozisyonundaki yükseliş trendi ticaret dengesini desteklemiştir ve böylece cari hesap pozisyonunu geliştirmiştir. Dış borç pozisyonunun Türkiye ekonomisi için bir zayıflık olduğu, diğer yapısal özelliklerin ise hiçbirinin analiz edilen dönemlerde önemli bir rol oynamadığı görülmüştür.
Barnes, Lawson ve Radziwill (2010)	25 OECD Ülkesi	1969-2008	Çapraz Kesit, Panel Veri ve Zaman Serisi Tahminleri	Avro bölgesinde, cari dengesizliklerin önemli bir kısmının temel faktörler tarafından açıklanabildiği ancak bazı ülkelerde son dönemde yaşanan beklenmedik ölçüde büyük dengesizliklerin bu faktörler tarafından açıklanamayacak boyutta olduğu belirtilmiştir.
Chiu, Lee ve Sun (2010)	98 Ülke	1973-2006	Panel Eşbütünleşme, FMOLS, ADF ve Maddala-Wu Birim Kök Testleri	ABD için reel döviz kuru ile ikili ticaret dengesi arasında uzun dönemli negatif bir ilişki olduğu, Dolar'ın değer kaybetmesinin ABD ikili ticaret dengesini iyileştirdiği bulunmuştur.

Uz (2010)	Türkiye ve 13 Büyük Ticaret Ortağı Ülke	1982-2007 arası dönemde ülkelere göre değişmektedir	OLS, FMOLS, DOLS, ARDL Eşbütünleşme Testi, ADF, PP, KPSS Birim Kök Testleri	Uzun dönemde, Türkiye'nin ikili ticaretinin esnek olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ve bu sonuca göre Türk Lirasının devalüasyonunun veya revalüasyonunun Türkiye'nin ticaret dengesinde yalnızca sınırlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur.
Bustillo ve Rodriguez (2011)	AB Ülkeleri	1995-2000	Panel Regresyon Analizi	DİR kapsamında gerçekleşen ticaret ile GSYH arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
Yang (2011)	Çin, Kore, Hong Kong, Malezya, Hindistan, Filipinler, Singapur, Tayland	1980-2009	VAR, VECM, Johansen ve Juselius Eşbütünleşme Testleri	Net yabancı varlıkların başlangıç stok değerleri ile uluslararası ticarete açıklık derecesinin cari hesapların uzun dönemdeki hareketlerinin açıklanmasında önemli faktörler olduğu, ayrıca reel döviz kuru ve görelî gelir ile cari işlemler dengesi arasında uzun dönemde güçlü ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.
Bahmani, Harvey, ve Hegerty (2013)	29 Ülke	1971-2009	t Testi, ARDL Eşbütünleşme Testi	Çalışmada ele alınan makalelerin elde ettiği sonuçlar anlamlılık testi ile sınanmış, Marshall-Lerner koşulunun sağlandığı durumların yarısında sonuçların anlamlı olmadığı bulunmuştur. Yazarların 29 ülke için yaptığı kendi hesaplamalarında ise yine Marshall-Lerner koşulunun varlığı ispatlanamamıştır.

Eryüzlü (2013)	Türkiye	1996-2012	ADF birim kök testi, Engle-Granger eş bütünlüşme testi, Hata Düzeltme Modeli	Cari açık ve DİR kapsamı ihracat arasında güçlü bir nedensellik bulunmaktadır. Ancak DİR kapsamı ihracatın artması cari açığın büyümesine neden olmaktadır.
Türkay (2014)	Türkiye	1980-2012	Johansen Eşbütünlüşme Testi, VAR, Hata Düzeltme Modeli	Kısa dönemde değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış olsa da elde edilen sonuçlar Türkiye’de Marshall-Lerner koşulunun varlığını desteklemektedir. Uzun vadede devalüasyonun cari açığı azaltmada etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Husein (2014)	Cezayir, Fas, Mısır, İsrail, Ürdün, Sudan, Suriye, Tunus	1960-2007 arası dönemde ülkelere göre değişmektedir	ARDL Eşbütünlüşme, CUSUM, CUSUMSQ, Testleri	İran, İsrail, Tunus ve Ürdün, için ihracat ve ithalatın eşbütünlüşük olduğu görülmüştür. Ülkeler uluslararası bütçe kısıtlarını ihlal etmemektedir ve cari açığın uzun dönemde sürdürülebilir olduğu bulunmuştur.
Mete ve Yıldız (2017)	Türkiye	2003 1.Çeyrek’den 2016 4.Çeyrek’e kadar	Philips-Perron birim kök testleri, Engle Granger eşbütünlüşme analizi ve hata düzeltme modeli	DİR kapsamında gerçekleştirilen sanayi ve maden ihracatı ile sanayi ithalatında gerçekleşen artışların cari açığı azaltıcı yönde etki ettiği bulunmuştur.

6 . DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN CARİ İŞLEMLER HESABINA ETKİSİNE YÖNELİK AMPİRİK UYGULAMA

Bu çalışmada, DİR'in dış ticarete (ve dolayısıyla cari işlemler hesabına) etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Buna yönelik olarak bu bölümünde, DİR değişkeni makroekonomik perspektifle bir dış ticaret modeline eklenerek ampirik model tanımlanmaktadır. İkinci olarak, değişkenler arası uzun dönem ilişkileri incelemek üzere yöntem olarak kullanılan otoregressif gecikmesi dağıtılmış (ARDL) model ve sınır testi teknik olarak tanıtılmaktadır. Daha sonra, analizde kullanılan veri seti ve kaynakları sunulmaktadır. Son olarak ampirik bulgular elde edilmekte ve tartışılmaktadır.

6.1 MODEL

Literatürde ticaret dengesi genellikle toplam ihracat ve toplam ithalat arasındaki fark olarak ölçülmektedir. Bazı çalışmalarda ise ticaret dengesi, ihracat değerinin ithalat değerine oranı veya tersi olarak ölçülmektedir (Bahmani-Oskooee ve Brooks, 1999; Gupta-Kapoor ve Ramakrishnan, 1999; Boyd, Caporale ve Smith, 2001; Lal ve Lowinger, 2001; Onafowora, 2003; Halıcıoğlu, 2008; Bahmani vd., 2013). Ticaret dengesinin oran olarak kullanılmasının bir nedeni, oranın ölçüm birimine duyarlı olmaması ve reel ticaret dengesi olarak yorumlanabilmesidir (Bahmani-Oskooee, 1991). Boyd vd. (2001) ise, logaritmik bir modelde fark yerine ihracat/ithalat oranı ile çalışmanın çok daha uygun olduğunu ve bu oranın Marshall-Lerner koşulunu tam olarak verdiğini belirtmiştir. Bu çalışmada ticaret dengesi ihracatın ithalata oranı olarak ölçülmektedir. Literatür esas alınarak oluşturulan indirgenmiş bir ticaret dengesi fonksiyonu aşağıdaki gibi tanımlanabilir (Rose ve Yellen, 1989; Halıcıoğlu, 2008):

$$TB=f(REEX, Y, Y^*, DİR) \quad (1)$$

TB, ihracatın ithalata oranını ; REEX, reel efektif döviz kurunu; Y, Türkiye'ye ait geliri; Y*, yabancı geliri; DİR ise dahilde işleme rejimini temsilen, öngörülen DKO'yu simgelemektedir. Öngörülen DKO, rejim kapsamında gerçekleştirilmesi öngörülen % ithalat/ihracat oranını ifade etmektedir. Rejime ait önemli bir gösterge olan öngörülen DKO, ticaret dengesi üzerinde rejimin net etkisinin ve bununla birlikte rejimden beklenen katkının sağlanıp sağlanmadığının izlenebilmesine olanak tanımaktadır. Türkiye'ye ait gelir ve yabancı gelir değişkenleri GSMH ile ölçülmektedir. Bu çerçevede, dış ticaret dengesi için logaritmik bir regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanabilir

$$\ln TB_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln REEX_t + \alpha_2 \ln Y_t + \alpha_3 \ln Y_t^* + \alpha_4 \ln DİR_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Bilindiği üzere, bir ülkenin ihracat hacminin ticaret yapılan yabancı ülkelerin reel geliri ve satın alma gücü arttıkça yükselmesi beklenir. Yerel ekonominin reel geliri ve satın alma gücü arttığında ise ithalat hacmini arttırır. Bu durumda ticaret dengesini, yerel ekonominin gelirinin negatif, yabancı ekonomi(leri)nin gelirinin ise pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Ancak, reel gelirdeki yükselme ithal ikame malların üretimindeki bir artıştan kaynaklanıyorsa, gelir artarken ithalatın azalması mümkündür. Böylesi bir durumda hem yerel hem de yabancı ekonominin geliri ticaret dengesini ters yönde etkileyebilir. Dolayısıyla teorik olarak yerel ve yabancı gelir değişkenlerinin ticaret dengesi üzerindeki etkisi belirsizdir.

Reel efektif döviz kurundaki bir artışın (yerel paranın reel olarak değerinin azalması olarak ölçüldüğünde), Marshall-Lerner koşulu geçerli ise ülkenin ihraç mallarına olan talebin artmasına ve ülkenin ithalat talebinin azalmasına yol açarak, dış ticaret dengesine olumlu katkı yapması beklenir. Ancak kısa dönemde ithalat ve ihracatın kur esneklikleri düşük ve uzun dönemde yüksek ise (J-eğrisi etkisi), reel kur artışı kısa dönemde ticaret dengesinin kötüleşmesine yol açarken, zamanla ihracat ve ithalat hacminin fiyat değişimlerine uyum sağlaması ile ticaret dengesinin iyileşmesini sağlayacaktır.

DKO'nun artması, DİR kapsamında gerçekleşen her 100 birim ihracat için giderek daha yüksek oranda ithal girdi kullanıldığı, dolayısıyla rejim çerçevesinde gerçekleşen net ihracatın azaldığı anlamına gelmektedir. DKO'daki artış ithalatın ihracattan daha fazla artması ve dolayısıyla ticaret dengesinin kötüleşmesi sonucunu doğuracaktır. Eğer DKO'nun azalması dış ticaret dengesine olumlu yansıyor ($\alpha_4 < 0$) ise, bir ihracat desteği politikası olarak DİR'in dış ticareti dengeleyici yönüyle başarılı olduğu anlamına gelecektir.

6.2 YÖNTEM

Bilindiği gibi bir model durağan olmayan değişkenlerle tahmin edildiğinde sahte regresyonla karşılaşılma olasılığı bulunmaktadır. Zaman serisi analizinde değişkenler arası gerçek ilişkinin ortaya konulabilmesi, serilerin durağan olmasına (Gujarati, 2012) veya durağan-dışı seriler olmasına rağmen aralarında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına bağlıdır. Zaman serilerinin durağanlığı ise birim kök testleri ile sınıanmaktadır. Ancak ampirik literatürde yaygın olarak görüldüğü üzere birim kök testleri sıklıkla çelişkili sonuçlar verebilmektedir ve küçük örneklerde düşük test gücüne sahiptir. Ayrıca serilerin farklı dereceden bütünlük (I(0) ve

I(1) karışımı gibi) olma ihtimalinin bulunduğu durumlarda, daha etkin olan ARDL modelinin kullanılması anlamlı sonuçlar vermektedir (Esen vd. 2012). ARDL yöntemi bir ön test yardımıyla birim köklerin belirlenmesine ihtiyaç olmaksızın uygulanabilmektedir.

Bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönem (eşbütünleşme) ilişki, tek denklemlili bir ARDL (otoregresif gecikmesi dağıtılmış) sınır testi yaklaşımı ile incelenmektedir. Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen bu yaklaşım, diğer klasik eşbütünleşme yaklaşımlarına kıyasla bazı ekonometrik avantajlara sahiptir. Öncelikle, değişkenlerin bütünleşme derecelerinin saptanması ve birim köklerin bir ön test yardımıyla belirlenmesi gerekmemektedir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin test edilmesi için değişkenlerin I(0) sıfırıncı dereceden veya I(1) birinci dereceden bütünleşik olup olmamalarına bakılmaksızın uygulanabilmektedir ve klasik eşbütünleşme testlerindeki değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik olması gerekliliği ortadan kalkmaktadır (Halıcıoğlu, 2008). ARDL yöntemi, küçük örnekleme de uygulanabilmekte ve anlamlı, tutarlı sonuçlar vermektedir (Narayan ve Narayan, 2004). ARDL sınır testi yaklaşımında, otokorelasyon problemi optimal gecikme uzunluğu seçilerek ortadan kaldırılabilir.

2 numaralı denklem için sınır testine yönelik bir ARDL modeli aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

$$\Delta \ln TB_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta \ln TB_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta \ln REEX_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta \ln Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta \ln Y^*_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{5i} \Delta \ln DIR_{t-i} + \alpha_6 \ln TB_{t-1} + \alpha_7 \ln REEX_{t-1} + \alpha_8 \ln Y_{t-1} + \alpha_9 \ln Y^*_{t-1} + \alpha_{10} \ln DIR_{t-1} + v_t \quad (3)$$

Burada α_0 , sabit terim; Δ , değişkenlerin fark operatörü; $\alpha_6, \alpha_7, \alpha_8, \alpha_9, \alpha_{10}$ uzun dönem dengeye uyarlama katsayıları (adjustment coefficients); v , hata terimidir. (3) numaralı denklem için değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunup bulunmadığı $H_0: \alpha_6 = 0$ hipotezine yönelik bir t testi veya aşağıdaki hipoteze yönelik bir F testi ile araştırılmaktadır.

$H_0: \alpha_j = 0$ bütün j ler için; $j=6,7,8,9,10$ (Eşbütünleşme ilişkisi yoktur)

$H_1: \alpha_j \neq 0$ bütün j ler için (Eşbütünleşme ilişkisi vardır)

Hesaplanan F istatistik değeri ile Pesaran vd. (2001) tarafından değişkenlerin hepsinin I(0) ve hepsinin I(1) olabileceği iki durum için elde edilen kritik değerler karşılaştırılarak eşbütünleşme ilişkisinin bulunup bulunmadığına karar verilir. H_0 hipotezinin sınanması için hesaplanan F istatistiği değişkenlerin hepsinin I(1) olduğu durumda elde edilen kritik değerden büyükse H_0 hipotezi reddedilir ve değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu sonucuna ulaşılır. Değişkenlerin eşbütünleşik olduğu tespit edilir ise, değişkenler arasındaki uzun dönemli stabil

ilişki statik⁸ olarak 3 nolu denklemde değişkenlerin düzey ilk gecikmeleri sıfıra eşitlenerek incelenebilir. Örneğin, DİR değişkeninin uzun dönem denge katsayısı $-\alpha_{10}/\alpha_6$ dır.

6.3 VERİ SETİ VE BULGULAR

6.3.1 Veri Seti

Çalışmada, DİR ve cari işlemler hesabı (dış ticaret) arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 2003:1-2017:4 (çeyrek yıllık) dönemini kapsayan veri seti kullanılmıştır. Başlangıç yılının 2003 olarak alınmasının nedeni, önceki yıllarda dahilde işleme rejimine ilişkin verilerin sağlıklı olmamasıdır. DİR değişkeni öngörülen döviz kullanım oranı (DKO) ile ölçülmüştür. Öngörülen DKO, rejim çerçevesinde gerçekleşmesi öngörülen⁹ ithalat/ihracat oranını ifade etmekte olup, öngörülen DKO'ya ait veriler Ekonomi Bakanlığı'ndan elde edilmiştir.

Yabancı gelir değişkeni; Avro Bölgesi ülkeleri, İngiltere ve ABD'ye ait GSMH toplamını temsil etmektedir. Söz konusu ülkeler, Türkiye'nin ticaret ilişkisinin en yoğun olduğu ülke ve ülke grupları arasından seçilmiştir. TÜİK'in 2017 yılı verilerine göre, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ilk on ülkenin altısı AB ülkeleridir. İlk iki sırada Almanya ve İngiltere yer almakta iken beşinci ülke ise ABD'dir. Benzer şekilde en çok ithalat yapılan ilk on ülkenin beşi AB ülkeleri iken (ikinci sırada Almanya yer almaktadır), dördüncü sırada ABD yer almaktadır. 19 Avro Bölgesi ülkesi (AB19); Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, Yunanistan, Slovenya, Kıbrıs Rum Kesimi, Malta, Slovakya, Estonya, Letonya ve Litvanya'dır. Yabancı gelir serisi, ABD ve İngiltere için, FRED (Federal Reserve Bank of St. Louis Economic Data) veri tabanından, Avro Bölgesi

⁸ Uzun dönem denge ilişkisi dinamik olarak Stock ve Watson (1993)'de önerilen dinamik EKK (DEKK) ile irdelenebilir.

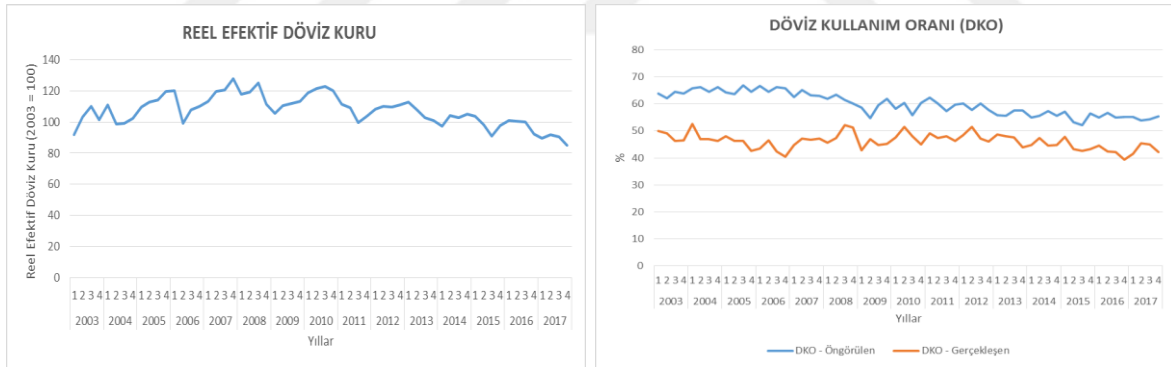
⁹ Literatürde DİR'e ilişkin olarak çalışmada öngörülen ithalat/ öngörülen ihracat rakamlarının mı yoksa gerçekleşen ithalat/ gerçekleşen ihracat rakamlarının mı dikkate alınması gerektiği konusu tartışmalıdır (Başkol, 2016). Rejim çerçevesinde gerçekleştirilen işlemlerin fiziki olarak gerçekleştirildiği yılın ithalat/ihracat değerine değil DİİB'nin düzenlendiği yılın ithalat/ihracat değerine eklenmektedir. DİR kapsamında alınan orijinal sürenin yetersiz kalması durumunda, içinde bulunulan duruma bağlı olarak süre uzatımı yapılması mümkün bulunmaktadır. Bu durumda, DİİB'nin düzenlendiği tarihle ihracatın gerçekleştirildiği tarih arasında önemli bir zaman farkı bulunması söz konusudur. Süre uzatımı içinde bulunulan duruma bağlı olduğundan standart bir belge kapatma süresinden söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla verilerin gecikmiş hali de karşılaştırma yapılmasına imkan vermemektedir. Ünal (2009), rejimin öngörülen ithalat/öngörülen ihracat oranları üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu gerekçelerle bu tezde öngörülen DKO değerleri ile analiz yapılmıştır. Ancak gerçekleşen değerlerle analiz tekrarlanmış ve bulgular EK-1 de sunulmuştur.

ülkeleri için eurostat (European statistics) veri tabanından, reel GSMH cinsinden ve mevsimsel etkiden arındırılmış olarak elde edilmiştir.

Veri setindeki reel efektif döviz kuru endeks (2003 yılı TÜFE bazlı) serisi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) elektronik veri dağıtım sisteminden alınmıştır. Buna göre reel efektif kurun artışı TL'nin reel olarak değer kazandığını göstermektedir. Ticaret dengesine (X/M) ilişkin ihracat ve ithalat serileri TÜİK elektronik veri dağıtım sisteminden alınmıştır. Türkiye'ye ait GSMH serisi Uluslararası Para Fonunun (IMF) Uluslararası Finansal İstatistikler (IFS) veri tabanından elde edilmiştir. Türkiye'ye ait reel gelir ve yurtdışı reel gelir serileri milyon ABD doları ile ölçülmektedir.

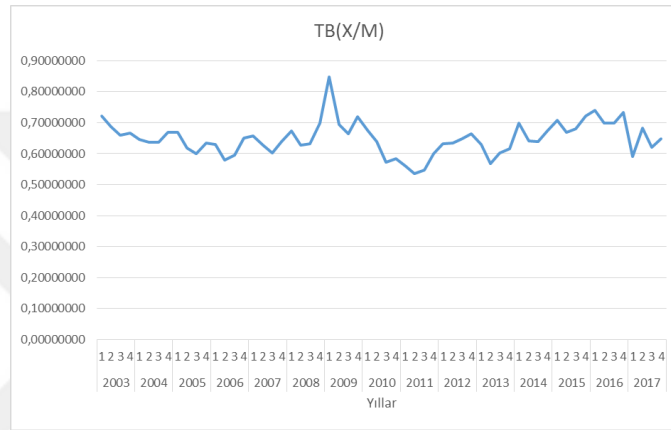
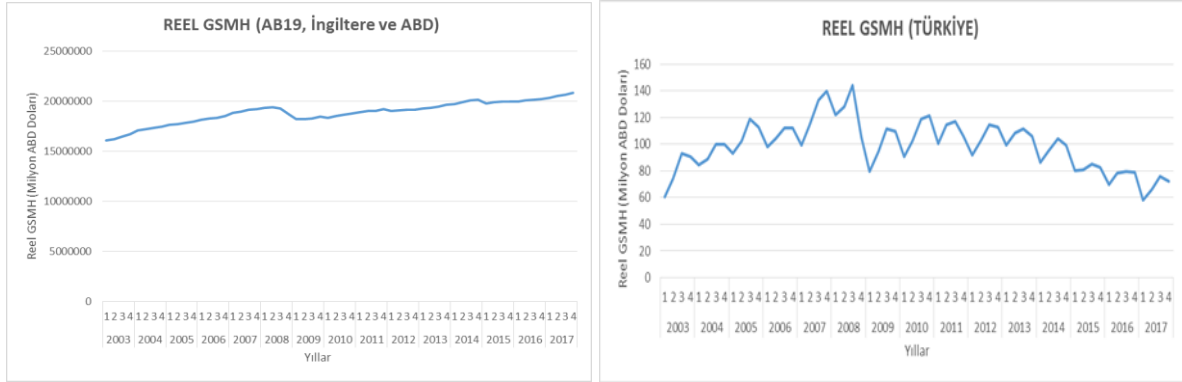
Çalışmada çeyreklik veriler kullanıldığından değişkenler arasında mevsimsel etkiler gözlemlenen, ticaret dengesi ve Türkiye'ye ait gelir serileri Tramo/Seats yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmıştır. Yurtdışı gelir serisi mevsimsellikten arındırılmış olarak elde edilmiş, diğer değişkenlere ait serilerde ise mevsimsel etkiye rastlanılmamıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin zaman serisi grafikleri aşağıda gösterilmiştir.

Şekil-1: REEX ve DİR Serilerine İlişkin Zaman Grafiği (Mevsimsellikten Arındırılmamış)

Döviz kullanım oranı grafiğine bakıldığında, her iki DKO serisinin çok fazla dalgalanmadığı görülmektedir. 2003:1-2017:4 döneminde öngörülen DKO %50-%70 bandında seyretmektedir. Öngörülen DKO'ya ait maksimum değer 2005 yılının üçüncü çeyreğinde %66,87 iken minimum değer 2015 yılının dördüncü çeyreğinde %52,04 olarak gerçekleşmiştir. Öngörülen DKO yıllar itibariyle azalan bir seyir izlemektedir. Dolayısıyla, DİR kapsamında gerçekleşmesi beklenen ihracatın ithalatı karşılama oranı 2003-2017 yılları arasında artmaktadır. Gerçekleşen DKO ise ele alınan dönemde öngörülen DKO'dan daha düşük değerler olarak yine yıllar itibariyle azalan bir seyir izlemektedir.

Şekil-2: TB, Y ve Y* Serilerine İlişkin Zaman Grafiği (Y* Hariç Mevsimsellikten Arındırılmamış)

Ticaret dengesi grafiği incelendiğinde ihracat/ithalat oranının 2008 yılına kadar çoğunlukla yatay bir seyir izlediği, 2008 yılının ilk çeyreğinde zirve yaptığı, 2008 yılındaki keskin yükselişi 2011 yılının ikinci çeyreğine kadar keskin düşüşlerin izlediği görülmektedir. Son 5 yıllık zaman dilimine bakıldığında ise 2016 yılına kadar olan dönemde gözlenen artış trendini 2017 yılının ilk çeyreğinde yaklaşık %20'lik bir düşüş izlemektedir.

6.3.2 Ampirik Bulgular

ARDL sınır testi yaklaşımı çerçevesinde ilk aşamada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını araştırmak üzere eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Bu amaçla ilk olarak 3 nolu denklemdeki gecikme sayılarının (m) optimal olarak belirlenmesi gerekmektedir. Maksimum gecikme sayısı veriler çeyrek yıllık olduğu için 4 olarak alınmış ve AKAIKE bilgi kriterine (AIC) göre tüm gecikme kombinasyonları denenmiştir. Böylece AIC değerini minimum yapan gecikmeler tespit edilmiştir. Bulgular Tablo-5'de özetlenmiştir. Buna göre TB, REEX, Y, Y* ve DİR değişkenleri için optimal gecikmeler sırasıyla 4, 4, 2, 3, 4 olarak belirlenmiştir.

Tablo-5: Ticaret Dengesi Modeline Ait Sınır Testine İlişkin Uygun Gecikme Uzunluğu

Maks. Gecikme Uzunluğu	Akaike (AIC)	Schwarz (BIC)	Adj. R-sq.	Optimal Gecikmeler
4	-3.375370	-2.543529	0.746739	ARDL (4,4,2,3,4)

3 nolu denklem optimal gecikme uzunlukları ile tahmin edilerek “değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur” hipotezine yönelik F istatistik değeri hesaplanmıştır. Tablo-6’da görüldüğü gibi, 7.43 olarak bulunan F istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde Peseran vd. (2001) tarafından verilen üst sınır kritik değerinden büyüktür. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilerek, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bir sonraki aşamada, değişkenler arası uzun dönemli ilişkinin statik yapısı 2 nolu denklem ile irdelenebilir.

Tablo-6: Ticaret Dengesi Modeline İlişkin Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistiği Sonuçları

F-ist	Kritik Değerler		
	Anlamlılık Düzeyi	Alt Sınır (I(0))	Üst Sınır (I(1))
7.430386	% 10	2.68	3.53
	%5	3.05	3.97
	%1	3.81	4.92

Uzun dönem ilişkinin statik yapısını irdellemek üzere 2 nolu denklem tahmin edilmiş ve bulgular Tablo-7’de sunulmuştur.

Tablo-7: Statik Eşbütünleşme Denklem Tahmini

Uzun Dönem Katsayılar		
Değişkenler	Katsayılar	p-değeri
lnDİR	-1.969668	0.0007*
lnREEX	-0.432231	0.2246
lnY	-0.213280	0.1305
lnY*	2.293317	0.0002*
@TREND	-0.015653	0.0000*

*, %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Buna göre, yabancı ekonomilerdeki gelir artışı dış ticaret dengesini olumlu, yerel ekonomi gelir artışı ise olumsuz etkilemektedir. TL’nin reel olarak değer kaybetmesi ise dış ticareti uzun dönemde olumlu etkilemektedir. Ancak yerel gelir ve kur değişkenleri istatistiksel olarak anlamsızdır. DİR değişkeninin katsayısı negatif ve anlamlıdır. Bu, öngörülen döviz kullanım oranı azaldığında dış ticaretin iyileştiğini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle DİR uzun dönemde dış ticaret açık sorununu kısmen azaltmaktadır. Özetle bir ihracat destek politikası olarak DİR, dış ticaret dengesinin iyileştirilmesinde uzun dönemde olumlu katkı sunmaktadır.

7. SONUÇ

Bu çalışmada dahilde işleme rejiminin cari işlemler hesabına etkisi Türkiye örneğinde incelenmektedir. Türkiye ekonomisi örneğinde DİR'in dış ticaret üzerindeki etkisini kuramsal ve mevzuatsal olarak ele alıp istatistiki veriler üzerinden yorumlayan çalışmalar bulunmakla birlikte, sınırlı sayıda çalışma konuyu ampirik olarak irdelemiştir (Eryüzlü, 2013; Mete ve Yıldız, 2017). Eryüzlü (2013), DİR kapsamında yapılan ihracat ile cari açık arasında bir nedensellik bulunduğu, ihracatın artması ile cari açığın da arttığı bulgusunu elde etmiştir. Mete ve Yıldız (2017) tarafından elde edilen bulgulara göre, DİR kapsamındaki sanayi ihracatı, sanayi ithalatı ve maden ihracatı cari dengeyi olumlu etkilemektedir. Türkiye için DİR'in etkisine yönelik bu ampirik çalışmalar, iki değişken arası (DİR ve dış ticaret kalemi veya cari işlemler) ilişkiyi inceleyerek konuyu teorik yapıda ele almışlardır. Bu olgu her ne kadar eşbütünleşme teknikleriyle ele alınmış da olsa, iki değişken arası ilişki (pair-wise) incelemeleri dış ticareti etkileyen temel faktörlerin üstünde ve ötesinde DİR'in etkisini ortaya koyamamaktadırlar.

Bu tezde ise, DİR makroekonomik perspektifle bir dış ticaret modeline eklenerek, dış ticaret teorisinden destek alan bir ampirik model tanımlanmaktadır. Böylece DİR'in, standart faktörlerin üstünde ve ötesinde dış ticarete etkisinin olup olmadığı irdelenmektedir.

Ticaret dengesine etkisi araştırılan DİR, modelde öngörülen döviz kullanım oranı ile temsil edilmektedir. Öngörülen DKO, rejim kapsamında gerçekleştirilmesi öngörülen % ithalat/ihracat oranını ifade etmekte olup rejime ait önemli bir göstergedir. Bu göstergenin seçilme nedeni, öngörülen DKO ticaret dengesi üzerinde rejimin net etkisinin ve bununla birlikte rejimden beklenen katkının sağlanıp sağlanmadığının izlenebilmesine olanak tanımaktadır. Öngörülen DKO'nun artması, rejim çerçevesinde gerçekleşen net ihracatın azaldığı anlamına gelmektedir.

Çalışmada 2003-2017 yılları arasında çeyrek dönemlik veriler ile DİR ile ticaret dengesi ve diğer değişkenler arasında uzun dönemli (eşbütünleşme) ilişkinin varlığı incelenirken Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. ARDL yöntemi, küçük örnekleme de uygulanabilmekte ve anlamlı, tutarlı sonuçlar vermektedir. ARDL sınır testi yaklaşımında, otokorelasyon problemi optimal gecikme uzunluğu seçilerek ortadan kaldırılabilir. DİR ile ticaret dengesi arasındaki uzun dönem ilişki statik olarak araştırılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, yabancı ekonomilerdeki gelir artışı dış ticaret dengesini olumlu etkilemektedir. Yerel gelir ve kur değişkenlerinin ticaret dengesi üzerinde uzun dönemde bir etkisi bulunmamaktadır. Çalışmanın temel amacı olan DİR ile ticaret dengesi arasında uzun dönemli bir ilişki incelendiğinde elde edilen sonuç, uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu ve DİR'in ticaret dengesini anlamlı ve negatif bir şekilde etkilediği yönündedir. Yani öngörülen DKO azaldığında dış ticaret iyileşmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir ihracat destek politikası olarak DİR, dış ticaret dengesinin iyileştirilmesinde uzun dönemde olumlu katkı sunmaktadır.

Elde edilen bulgular ışığında, dahilde işleme rejimi her ne kadar ihracatın ithalata dayalı olması ve bu sebeple rejimin ithal girdi kullanımını artırıyor olması sebebiyle eleştirilse de; ticaret dengesi üzerindeki olumlu katkısı göz önüne alındığında rejimin bir ihracat destek politikası olarak başarılı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydoğuş, İ. , Öztürkler H. (2006). *Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Backus, D. K., Kehoe, P.J., Kydland, F.E. (1994). Dynamics of the Trade Balance and the Terms of Trade: The J Curve. *American Economic Review*, 84 (1), 84-103.
- Bahmani, M., Harvey, H., Hegerty, SW. (2013). Empirical tests of the Marshall-Lerner condition: a literature review. *Journal of Economic Studies*, 40 (3), 411-443.
- Barnes, S., Lawson, J., Radziwill, A. (2010). Current account imbalances in the Euro Area: a comparative perspective. *OECD Economics Department Working Papers*, No: 826.
- Başkol, M. O. (2016). Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dahilde İşleme Rejimi Açısından Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2),1-18.
- Blanchard, O., Giavazzi, F. (2002). Current account deficits in the euro area: the end of the Feldstein-Horioka puzzle? *Brookings papers on economic activity*, 2002(2), 147-209.
- Binatlı, A. O., Sohrabji, N. (2008). Analyzing the present sustainability of Turkey’s current account position. *The Journal of International Trade and Diplomacy*, 2, 171-209.
- Boyd, D., Caporale, G. M., Smith, R. (2001). Real exchange rate effects on the balance of trade: Cointegration and the Marshall–Lerner condition. *International Journal of Finance & Economics*, 6(3), 187-200.
- Bustillo, R., Rodríguez, C. (2011). The influence of trade union bargaining power on EU processing trade. *Journal of Post Keynesian Economics*, 33(4), 621-644.
- Cernat, L., Pajot, M. (2012). Assembled in Europe: The role of processing trade in EU export performance. *VoxEU.org*, 17.

- Chinn, M. D., Prasad, E. D. (2003). Medium-term determinants of current accounts in industrial and developing countries: an empirical exploration. *Journal of International Economics*, 59 (1), 47-76.
- Chiu, Y. B., Lee, C. C., Sun, C. H. (2010). The US trade imbalance and real exchange rate: an application of the heterogeneous panel cointegration method. *Economic Modelling*, 27(3), 705-716.
- Corden, W. M. (1994). Economic policy, exchange rates, and the international system. *OUP Oxford*.
- Edwards, S. (2001). Does the Current Account Matter? (No. 8275). *National Bureau of Economic Research Working Papers*.
- Egger, H., Egger, P. (2002). How international outsourcing drives up Eastern European wages. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 138(1), 83-96.
- Egger, H., Egger, P. (2003a). Outsourcing and skill-specific employment in a small economy: Austria after the fall of the iron curtain. *Oxford Economic Papers*, 55(4), 625-643.
- Egger, H., Egger, P. (2003b). On Market Concentration and International Outsourcing. *Applied Economics Quarterly*, 49(1), 49-64.
- Egger, H., Egger, P. (2005). The Determinants of EU Processing Trade. *The World Economy*, 28(2), 147-168.
- Eryüzlü, H. (2013). Dahilde İşleme Rejimi ve Cari Açık Üzerindeki Etkileri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 59-69.

- Esen, E., Yıldırım, S., Kostakoğlu, S. F. (2012). Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 251-267.
- Freund, C. (2005). Current account adjustment in industrial countries. *Journal of International Money and Finance*, 24(8), 1278-1298.
- Georgescu, G. (2006). Inward Processing Trade and Implications for the Balance of Payments Current Account (The Case of Romania). *Journal for Economic Forecasting*, 3(1), 24-31.
- Görg, H. (2000). Fragmentation and trade: US inward processing trade in the EU. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 136(3), 403-422.
- Gruber, J. W., Kamin, S. B. (2007). Explaining the global pattern of current account imbalances. *Journal of International Money and Finance*, 26(4), 500-522.
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gümrük Kanunu, (1999). *T. C. Resmi Gazete*, 23866, 4 Kasım 1999.
- Gümrük Yönetmeliği, (1999). *T. C. Resmi Gazete*, 27369, 7 Ekim 1999.
- Halıcıoğlu, F. (2008). The J-Curve Dynamics of Turkey: An Application of ARDL Model. *Applied Economics*, 40 (18), 2423-2429.
- Husein, J. (2014). Are Exports and Imports Cointegrated? Evidence from Nine MENA Countries. *Applied Econometrics and International Development*, 14(1), 123-132.
- Kaufmann, S., Scharler, J., Winckler, G. (2002). The Austrian current account deficit: Driven by twin deficits or by intertemporal expenditure allocation? *Empirical Economics*, 27(3), 529-542.

- Kocaefe Cebeci, A., Yılmaz, M. (2013). Dahilde İşleme Rejimi Ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996-2011). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 205-224.
- Lal, A. K., Lowinger, T. C. (2002). The J-curve: evidence from East Asia. *Journal of Economic Integration*, 17(2), 397-415.
- Mete, E., Yıldız, E. B. (2017). Dahilde İşleme Rejimi ve Cari Denge: Türkiye İçin Sektörel Bir Analiz. *The Journal of International Scientific Researches*, 2(7), 38-51.
- Milesi-Ferretti, G. M., Razin, A. (1996a). Current account sustainability: selected East Asian and Latin American experiences (No. w5791). *National Bureau of Economic Research*.
- Milesi-Ferretti, G. M., Razin, A. (1996b). Sustainability of Persistent Current Account Deficits. *International Journal of Finance Economics*, 1(3), 161-181.
- Milesi-Ferretti, G. M., Razin, A. (1998). Sharp reductions in current account deficits an empirical analysis. *European Economic Review*, 42(3), 897-908.
- Narayan, S., Narayan, P. K. (2004). Determinants of Demand for Fiji's Exports: An Empirical Investigation. *The Developing Economies*, 42(1), 95-112.
- Obstfeld, M., Rogoff, K. (2005). Global Current Account Imbalances and Exchange Rate Adjustments. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2005(1), 67-146.
- Obstfeld, M. (2001). International Macroeconomics: Beyond the Mundell-Fleming Model (No: 8369). *National Bureau of Economic Research Working Papers*.
- Onafowora, O. (2003). Exchange rate and trade balance in East Asia: is there a J-curve. *Economics bulletin*, 5(18), 1-13.

- Pesaran, M. H., Shin, Y. (1998). An autoregressive distributed-lag modelling approach to cointegration analysis. *Econometric Society Monographs*, 31, 371-413.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Razin, A. (1993). The Dynamic-Optimizing Approach to the Current Account: Theory and Evidence (No. 4334). *National Bureau of Economic Research Working Papers*.
- Rivera-Batiz, F.L., Rivera-Batiz L.A. (1989). *International Finance and Open Economy Macroeconomics*. New York: MacMillan Press.
- Roubini, N., Wachtel, P. (1998). Current Account Sustainability in Transition Economies (No. 6468). *National Bureau of Economic Research Working Papers*.
- Rose, A. K., Yellen, J. L. (1989). Is there a J-curve? *Journal of Monetary Economics*, 24, 53-58.
- Sachs, J. D. (1981). The Current Account and Macroeconomic Adjustment in the 1970s. *Brookings Papers on Economic Activity*, (1)1, 201-268.
- Sayılğan, G., Şenol, Ç. (2010). Dahilde İşleme Rejimi ve Türk İşletmelerinin İhracatı Üzerine Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(1), 37-53.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası Finans*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Subaşat, T. , Yetkiner, H. (2010). *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Svensson, L. E. O., Razin A. (1983). The Terms of Trade and The Current Account: The Harberger-Laursen-Metzler Effect. *Journal of Political Economy*, 91(1), 97-125.

- Takım, A., Ersungur, Ş. M. (2010). Dahilde İşleme Rejimi: İhracat Ve İthalat Üzerindeki Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2).
- Tiryaki, S.T. (2002). Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar: Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği. *TCMB Araştırmalar Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği*, No:8.
- Togan, S., Berument, H. (2007). The Turkish current account, real exchange rate and sustainability: A methodological framework. *Journal of International Trade and Diplomacy*, 1(1), 155-192.
- Türkey, H. (2014). The validity of Marshall-Lerner condition in Turkey: A cointegration approach. *Theoretical and Applied Economics*, 18(10 (599)), 21-32.
- Uz, İ. (2010). Bilateral Trade Elasticities of Turkey. *International Journal of Applied Economics*, 7(1), 28-46.
- Ünal, M. (2009). Dahilde İşleme Rejimi ve İmalat Sanayi Üzerine Etkileri, Ankara: DPT Yayını No:2804.
- WCO, (2017). WCO Handbook on Inward and Outward Processing Procedures. <http://www.wcoomd.org>
- Wu, J.L., Chen, S. L., Lee, H. Y. (2001). Are current account deficits sustainable? : Evidence from panel cointegration. *Economics Letters*, 72 (2), 219-224.
- Yang, L. (2011). An empirical analysis of current account determinants in emerging Asian economies (No. E2011/10). *Cardiff Economics Working Papers*.
- Yi, K. M. (2003). Can vertical specialization explain the growth of world trade? *Journal of political Economy*, 111(1), 52-102.
- Yükseler, Z. (1998). Makroekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi. DPT, Haziran.

EK- 1 Gerçekleşen DKO İle Elde Edilen Bulgular

ARDL sınır testi yaklaşımı çerçevesinde ilk aşamada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını araştırmak üzere eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Bu amaçla ilk olarak 3 nolu denklemdaki gecikme sayılarının (m) optimal olarak belirlenmesi gerekmektedir. Maksimum gecikme sayısı veriler çeyrek yıllık olduğu için 4 olarak alınmış ve AKAİKE bilgi kriterine (AIC) göre tüm gecikme kombinasyonları denenmiştir. Böylece AIC değerini minimum yapan gecikmeler tespit edilmiştir. Bulgular aşağıda özetlenmiştir. Buna göre TB, DİR , REER, Y, Y* ve değişkenleri için optimal gecikmeler sırasıyla 2, 1, 3, 3, 4 olarak belirlenmiştir.

Ticaret Dengesi Modeline Ait Sınır Testine İlişkin Uygun Gecikme Uzunluğu

Maks. Gecikme Uzunluğu	Akaike (AIC)	Schwarz (BIC)	Adj. R-sq.	Optimal Gecikmeler
4	-3.236972	-2.549799	0.700754	ARDL (2,1,3,3,4)

3 nolu denklem optimal gecikme uzunlukları ile tahmin edilerek “değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur” hipotezine yönelik F istatistik değeri hesaplanmıştır. Aşağıda yer alan tabloda görüldüğü gibi, 4.99 olarak bulunan F istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde Peseran vd. (2001) tarafından verilen üst sınır kritik değerinden büyüktür. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilerek, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bir sonraki aşamada, değişkenler arası uzun dönemli ilişkinin statik yapısı sırasıyla 2 nolu denklem ile irdelenebilir.

Ticaret Dengesi Modeline İlişkin Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistiği Sonuçları

F-ist	Kritik Değerler		
	Anlamlılık Düzeyi	Alt Sınır (I(0))	Üst Sınır (I(1))
4.994973	%10	2.68	3.53
	%5	3.05	3.97
	%1	3.81	4.92

Uzun dönem ilişkinin statik yapısını irdellemek üzere 2 nolu denklem tahmin edilmiş ve bulgular aşağıda sunulmuştur. Buna göre, yabancı ekonomilerdeki gelir artışı dış ticaret dengesini olumlu etkilemektedir. TL'nin reel olarak değer kaybetmesi ise dış ticareti uzun dönemde olumlu etkilemektedir. Bu, gerçekleşen döviz kullanım oranı azaldığında dış ticaretin kötüleştiğini ifade etmektedir. Ancak yerel gelir ve DİR değişkenleri istatistiksel olarak anlamsızdır.

Statik Eşbütünleşme Denklem Tahmini

Uzun Dönem Katsayılar		
Değişkenler	Katsayılar	p-değeri
lnDİR	0.429085	0.3940
lnREEX	-1.623198	0.0807**
lnY	0.190200	0.6014
lnY*	2.402041	0.0697**
@TREND	-0.010161	0.0332*

*, %5 anlamlılık düzeyinde; **, %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Öngörülen DKO verisi ile elde edilen bulgular DİR ile ticaret dengesi arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki bulunduğu ve bu sonucun rejimin işleyişi ile uyumlu olduğuna işaret etmekte iken gerçekleşen DKO verisi ile elde edilen bulgular DİR'in, dış ticaret dengesi üzerinde uzun dönemde bir etkisinin olmadığı yönündedir.

EK- 2 Tez Çalışması Orijinallik Raporu

 <p style="text-align: center;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p style="text-align: center;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 19/06/2018</p> <p>Tez Başlığı : DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN CARİ İŞLEMLER HESABINA ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR UYGULAMA</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 75 sayfalık kısmına ilişkin, 19/06/2018 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10 'dır.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <div style="text-align: right; margin-top: 20px;"> Tarih ve İmza 19.06.2018 </div> <p>Adı Soyadı: Funda Alpay _____</p> <p>Öğrenci No: N08127747 _____</p> <p>Anabilim Dalı: İktisat _____</p> <p>Programı: İktisat YL _____</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"></p> <p style="text-align: center;">Prof. Dr. Lotfi ERDEN (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ECONOMICS DEPARTMENT

Date: 06/19/2018

Thesis Title : DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN CARİ İŞLEMLER HESABINA ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR UYGULAMA / *The Impact of Inward Processing Trade Regime on Current Account: An Empirical Application for Turkey*

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 06/19/2018 for the total of 75 pages including the a) title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 10 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

19.06.2018

Name Surname: Funda Alpay

Student No: N08127747

Department: Economics

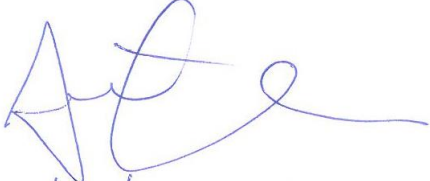
Program: MA in Economics

ADVISOR APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. (etf): ERDEN
(Title, Name Surname, Signature)

EK- 3 Tez Çalışması Etik Kurul İzni Muafiyet Formu

 <p style="text-align: center;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p style="text-align: center;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İktisat ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: <u>19.06.2018</u></p>
<p>Tez Başlığı DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN CARİ İŞLEMLER HESABINA ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR UYGULAMA</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanımasın gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza <u>19.06.2018</u></p> <p>Adı Soyadı: <u>Funda ALPAY</u></p> <p>Öğrenci No: <u>N08127747</u></p> <p>Anabilim Dalı: <u>İktisat</u></p> <p>Programı: <u>İktisat YL</u></p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Lutfi ERDEN (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p> <p style="text-align: center;">Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Economics DEPARTMENT

Date: 19.06.2018

Thesis Title: DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN CARİ İŞLEMLER HESABINA ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR UYGULAMA / *The Impact of Inward Processing Trade Regime on Current Account: An Empirical Application for Turkey*

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Funda ALPAY
Student No: N08127747
Department: Economics
Program: MA in Economics
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

19.06.2018

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Leff: ERDEN
(Title, Name Surname, Signature)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Funda ALPAY

Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara, 1984

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar : Türkiye Halk Bankası (2005)

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2006)

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Ankara Şubesi (2006)

Çalıştığı Kurumlar : Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

Gümrük ve Ticaret Uzmanı (2009 - Halen)

İletişim

E-Posta Adresi : H.Teke@gtb.gov.tr

Tarih : 11.06.2018